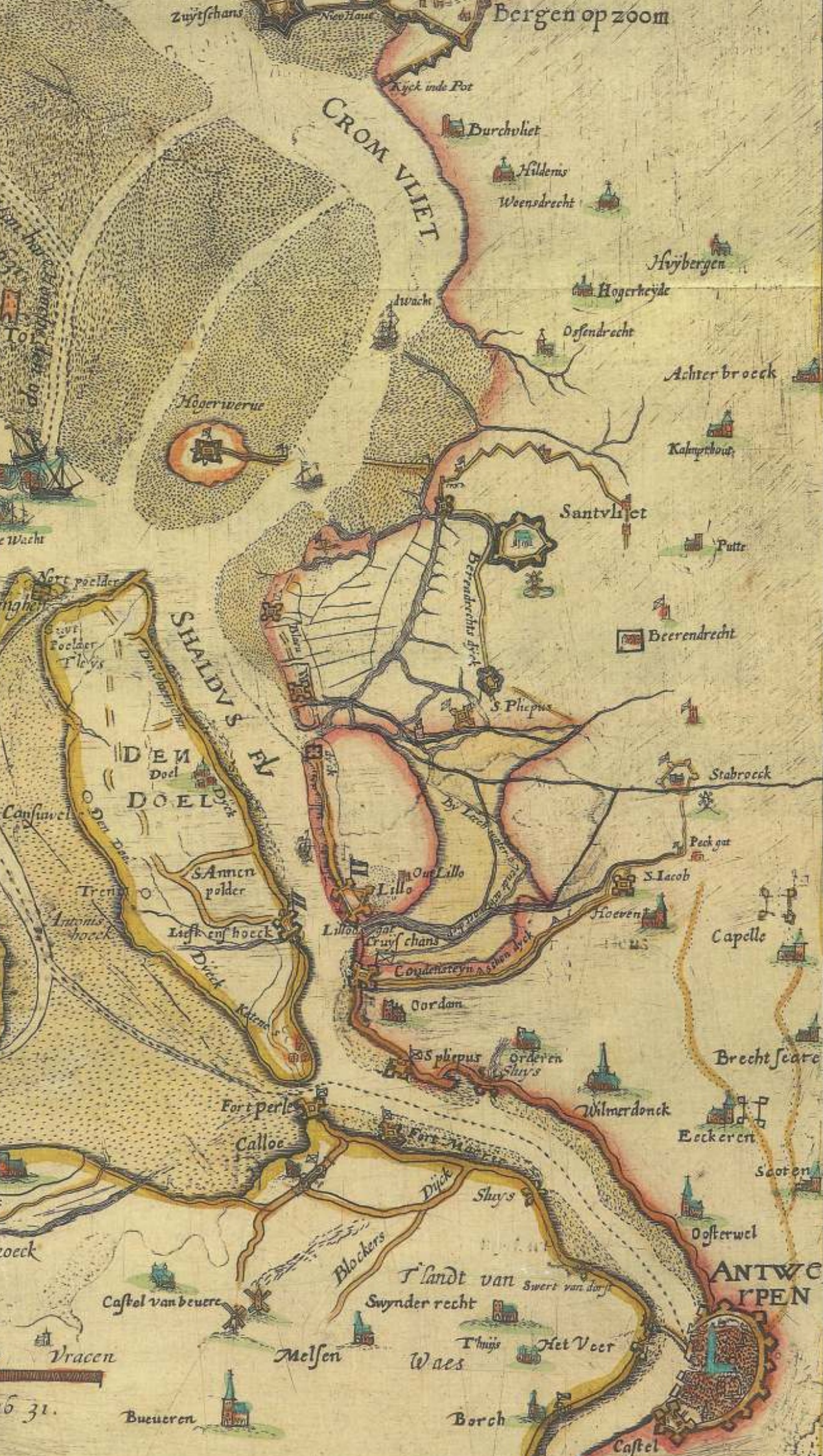

INHOUD:

TIJDING 2020-2

NIEUWE SERIE:

**CAFÉS IN WOENSDRECHT EN
HOGERHEIDE
1900-1940
PAGINA 3**

**SCHATTEN IN ONS MUSEUM
PAGINA 24**

**IK ZIE, IK ZIE WAT JIJ NIET ZIET
PAGINA 27**

**SJORS VAN SJELLE
PAGINA 32**

**BURGEMEESTERS IN PUTTE TEN TIJDE
VAN EEN WANDELEND
GEMEENTEHUIS
PAGINA 39**

**BROEDERMOORD IN 1842
PAGINA 42**

Voorwoord

Louis Minnebach vertelt het zelf al op de volgende pagina: we starten in deze uitgave van de Tijding met het eerste deel van *Cafés in Woensdrecht en Hoogerheide (1900-1940)*. Hij zal er niet de gehele geschiedenis bij halen zoals Jac van den Bussche eerder in ons tijdschrift deed met zijn *Een dorp vol cafeetjes* in Ossendrecht, maar er blijft genoeg vast te leggen over deze stamminees. Louis zet er stevig de pas in en begint met maar liefst tien cafés in de Dorpsstraat van Woensdrecht. Vanaf pagina 3 dus.

Verder hebben we weer een museumrubriek, dit keer over het watergebruik in het huishouden begin vorige eeuw. Pagina 24.

Ad van Loenhout heeft voor ons, naast zijn inmiddels ingeburgerde column *Ik zie, ik zie* waar hij op pagina 27 enkele schilderijen van Jan van Goyen uitlicht, nog een verhaal, te weten *Sjors van Sjelle*, klusjesman op Mattemburgh op pagina 32. Ad wandelt dus niet alleen door onze omgeving om mooie landschappen vast te leggen, maar spit ook in de geschiedenis van Mattemburgh en geeft rondleidingen op het huidige landgoed dat inmiddels in handen is van Natuurmonumenten.

Jeanette vd Berg-Buijs verhaalt vanaf pagina 39 over Putse burgemeesters die het zonder een eigen gemeentehuis moesten stellen. Er waren in die tijd wel meer burgervaders die worstelden met dit euvel. Toegift: een anekdote op pagina 41.

En John van Dooren vond een rechtszaak uit 1842 over een broedermoord in Ossendrecht. Hij legt het ons voor in hedendaags Nederlands. Zie pagina 42.

Veel leesplezier

De redactie

Correctie: Tijding 2020-1 p.5 van niet de scherpste foto helaas: de 4e van links zou niet Hilde Meijlemans zijn, zij staat immers al tussen de meisjes van het Hondseind onderaan. De genoemde mej. Bolders heet Loke Bolders en de onbekende dame voor haar zou Jo Soffers zijn. Dank aan Paula Roosendaal-Soffers

Inhoud:

- Voorwoordp. 02
- Cafés in Woensdrecht en Hoogerheide, deel 1, *Louis Minnebach*.....p. 03
- Schatten in ons museum Den Aanwas,
gedeeltelijk aangeleverd door *Hetty Kappelhof*.....p. 24
- Ik zie, ik zie wat jij niet ziet, Jan van Goyen, *Ad van Loenhout*.....p. 27
- Sjors van Sjelle, *Ad van Loenhout*p. 32
- Burgemeesters in Putte ten tijde van een wandelend gemeentehuis,
Jeanette van den Berg-Buijsp. 39
- Rechtszaak van een broedermoord in Ossendrecht in 1842, *John van Dooren*.....p. 42
- Informatie voor de lezer, *redactie*p. 52

Cafés in Woensdrecht en Hoogerheide (1900-1940)

Deel 1: Dorpsstraat – Oost, Woensdrecht

door Louis Minnebach

Woensdrecht en Hoogerheide waren aan het begin van de 20e eeuw rijk aan cafés, koffieuizen en herbergen. Veelal waren dit geen grote of uitbundige uitspanningen, maar gelegenheden waar wat gepraat, getapt en gedronken werd. Naast hun normale beroep, was het café voor veel uitbaters niet meer dan een bijverdiensite.

Toch was het niet zomaar toegestaan om alcoholische dranken te verkopen. In 1881 kwam de eerste wet op de verkoop van “sterke drank in het klein”. In de loop der jaren werd deze wet telkens wat aangepast. Maar al die jaren was de verkoop van bier vergunningvrij.

Dat veranderde met de wet van 12 oktober 1904.

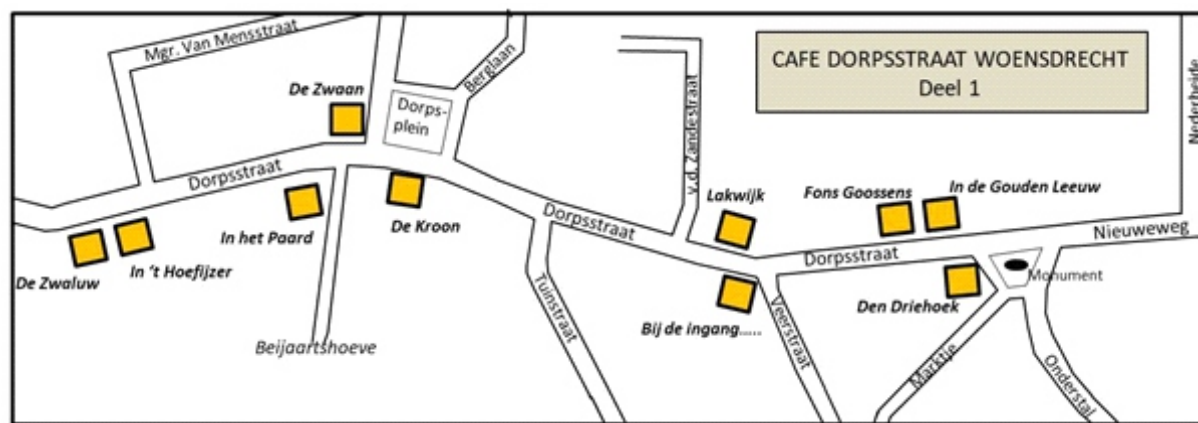
Daarin werden wat kleinere zaken gereguleerd, zoals o.a. logementsvergunning en slijtvergunning. Maar de grootste verandering was de instelling van twee belangrijke categorieën, waar een drankvergunning voor nodig werd: A-verlof voor alcoholische dranken en B-verlof voor uitsluitend alcoholvrije dranken. Vanaf toen was er dus ook voor bier ineens een vergunning nodig. Bovendien werd bepaald dat er maar een bepaalde hoeveelheid verloven per dorp mocht worden uitgegeven.

Velen vroegen die nieuwe drankvergunning aan, en verkregen die veelal in 1905. Daarom zult u dat jaartal dikwijls tegenkomen op onze tocht langs de cafeetjes.

Een tocht, die we niet langer willen uitstellen!

We starten in deze uitgave van de Tijding met het eerste deel van cafés uit de Dorpsstraat van Woensdrecht (10 cafés). In een volgende editie komt nog een serie van 9 cafés, waarmee dan de totale Dorpsstraat is behandeld. Daarna zullen we de omtrek van Woensdrecht bekijken om zo naar de cafés in Hoogerheide te gaan.

CAFÉ DEN DRIEHOEK

Een toch wel unieke foto van Woensdrecht met de kerk, de Stompe Toren en de molen in één beeld gevangen. Het huis op de voorgrond is café Den Driehoek.

Als je vanuit Hoogerheide het dorp Woensdrecht inrijdt, kom je automatisch in de Dorpsstraat. Het eerste café, dat je dan vroeger tegenkwam, was café Den Driehoek. Het stond op het huidige veldje naast het tegenwoordige oorlogsmonument. Een tijdlang hebben er nog schapen rondgelopen. Het enige, wat nu nog aan het café herinnert, zijn de restanten van de waterput, die vroeger bij het café behoorde.

Aan het einde van de 19e eeuw bezit Job Giljam (1842-1928) vele landerijen hier in de omgeving. Job is een koopman uit Goes, die hier in de buurt goed bekend is. Bij veel grondtransacties is hij betrokken.

Deze Job Giljam verkoopt in 1906 een perceel grond aan Adrianus 'Arjaan' Daalmans (1877-1950), die in de volksmond "de Robbes" wordt genoemd. Hij zet er een huis op, waarin ook een cafégedeelte wordt opgenomen. Het krijgt de toepasselijke naam 'Den Driehoek', vernoemd naar het naastgelegen driehoekige stukje grond, waarop nu het oorlogsmonument staat. Hij vraagt een drankvergunning aan en krijgt die ook op 30 juni 1906. De caféruimte is 30 m² groot en ligt aan de westzijde van het huis.

Deze foto is genomen op de Woensdrechtse kermis van 1934. Vooraan links zit Julia Daalmans (dochter van Arjaan, die later zou trouwen met Kees Theuns.)

Arjaan is naast koopman ook slachter, maar we komen ook aanduidingen tegen als biggensnijder, veulensnijder, veedeskundige, castreerder etc. Arjaan is bekend om zijn uitspraak: 'het gaat om het lood' (het gaat om de centen).

Overdag is hij dus dikwijls op de baan en wordt het café gedreven door zijn vrouw Laurina 'Loke' van Wijk (1875-1970). Hoewel er geen winkel bij het café is, kun je er wel vlees kopen.

De Tweede Wereldoorlog betekent het einde van café Den Driehoek. Net als veel andere gebouwen in Woensdrecht wordt dit café zeer zwaar beschadigd. Na de oorlog is het Den Driehoek gesloopt en nooit meer terug opgebouwd. Door deze oorlog en het overlijden van de Robbes in 1950, komt er zo een einde aan de historie van Den Driehoek. Dit café heeft dus maar één eigenaar gekend.

Café Den Driehoek werd in de oorlog zwaar beschadigd.

Anekdote over de Robbes:

Een slager als de Robbes had het razend druk in de buurt hier. Op de fiets werden de klanten bezocht. Als hij dan een borreltje op had na zo'n slacht, gaf hem dat extra macht. Hoe korter hij bij het café kwam, hoe sneller hij ging fietsen. Daarnaast fungeerde hij ook soms als "veearts" en verrichtte hij kleine operaties. De kennis hiervoor had hij opgedaan bij dokter Mansfeld, waarmee hij veel was opgetrokken en waar hij de kunst van had afgekeken.

Het enige, wat nu nog herinnert aan café Den Driehoek, zijn de restanten van de waterput.....

CAFÉ IN DEN GOUDEN LEEUW

Op de plaats van het huidige pand Dorpsstraat 2, waar nu Norbert en Annelies Plat wonen, lag tegenover Den Driehoek het café dat bekend stond onder de naam In den Gouden Leeuw.

In 1899 verkrijgt Petrus Verbeek (1867-1950) van zijn vader Guillelmus (1835-1912) een stuk bouwgrond. Hij bouwt daar een huis op en verkoopt dit in 1904 als "herbergier" aan Jacobus de

Vos (1870-1909). Dat betekent de start van het café In den Gouden Leeuw. Deze Jacobus de Vos is getrouwd met Anna Daamen (1874-1958).

1915: Begin dorp Woensdrecht, gezien van de Dorpsstraat richting Hoogerheide. De woning vooraan links is van Jac. Oosterbosch (thans Dorpsstraat 4) en daarachter café In den Gouden Leeuw van de fam. Luijkx-Kil (thans Dorpsstraat 2).

Als Jacobus al snel overlijdt in 1909, huwt Anna met Hermanus (Herman) Ots (1866-1928) en runnen ze samen het café. Zij vertrekken naar Rotterdam en dragen de zaak in 1921 over aan Jan van Oevelen (geb. 1875) en zijn vrouw Jansje de Oude (geb. 1880). Zo'n 6 jaar lang zullen zij de uitbaters zijn. Op hun beurt vertrekken zij in 1927 naar Amsterdam. →

In café In den Gouden Leeuw wordt rond 1915 de Woensdrechtse voetbalclub W.V.V. opgericht; deze wordt in 1938 weer ontbonden.

← *Staand vlnr: Piet de Moor, Jan de Dooy, Antoon de Dooy, Cornelis Theuns, Cornelis de Dooy, Tiest Michiels*
Midden vlnr: Gerard Willemen, Frans Anthonissen, Adrianus Verbeek.
Onder vlnr: Willem Plompen, keeper Jan Huyys, Stan Oerlemans

In dat jaar komt het café terecht bij Adrianus Damen (1898-1968) en Johanna Verbeek (1899-1988), die het 1,5 jaar later al doorverkopen aan brandstoffenhandelaar Johannes Baptist 'Tiest' Luijkx (1884-1947) en Philomena 'Mien' Kil (1884-1937).

Deze laatste overdracht is belangrijk, omdat in die akte een nauwkeurige omschrijving volgt van de roerende goederen, die worden overgedragen. De omschrijving van de roerende goederen luidt:

de herberginventaris, aanwezig in voormeld huis en bestaande uit: losse toonbank, buffet, kachel, spiegel, klok, vier tafels, kapstok, drie banken, veertien stoelen en glaswerk.

Bovendien wordt overgedragen: *een paard, een kar, paardentuig, melkbussen, snijmachine, bascule met gewichten, kolenschoppen en enkele kolenzakken.*

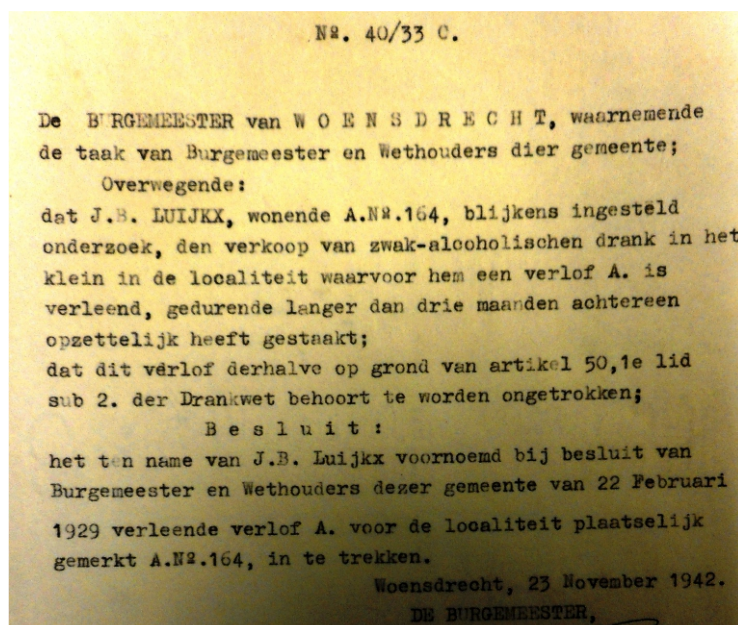
Het geeft een aardig beeld van de omvang van zo'n café uit die tijd. Dikwijls wordt gedacht, dat het zo maar een klein kamertje is, waar wat drank wordt geschonken. Maar er moet altijd een drankvergunning zijn en uit de omschrijving blijkt wel, dat het niet zo'n klein kamertje geweest moet zijn. In de drankvergunning wordt gesproken van 40 m². Bovendien stond er met de kermis hier een orgel binnen.

Tiest blijft het café runnen tot de oorlog. Door het oorlogsgeweld is ook dit café geheel verwoest.

Doordat het café in puin ligt, stoppen er de activiteiten. Het gevolg is, dat de drankvergunning wordt ingetrokken omdat de verkoop van alcoholische drank (opzettelijk) drie maanden gestaakt is. De gemeente trekt op 23 november 1942 deze vergunning (zie hiernaast boven) in.

Tiest Luijkx overlijdt in 1947.

Daarna wordt er op de plaats van het oude café een nieuw huis ge-

bouwd, waar hun zoon Petrus (Piet) Luijkx (geb. 1914) in zal trekken. Piet trouwt met Dymphina Koevoets (1920-1959), die echter al op 39-jarige leeftijd overlijdt. Als eerbetoon aan zijn vrouw krijgt zijn huis de naam "Huize Dymphina". Deze tekst heeft jarenlang op de voorgevel van het pand gestaan.

Het huidige pand Dorpsstraat 2

CAFE FONS GOOSSENS

Naast “In den Gouden Leeuw” is er op Dorpsstraat 4 vrij korte tijd nog een café gevestigd geweest.

Tegelijkertijd met Piet Verbeek van het genoemd café kopen Alphonsus 'Fons' Goossens (geb. 1874) en Johanna 'Jo' Kil (geb. 1873) een stuk grond van Guillelmus Verbeek. Zij trouwen en bouwen er in 1899 hun huis, met daarin opgenomen een café. Een specifieke naam heeft het café niet; in de volksmond wordt het genoemd naar de eigenaar: café Fons Goossens.

Café “De Gouden Leeuw” (rechts) en café Fons Goossens (links) zijn ongeveer tegelijk gebouwd.

Café Fons Goossens heeft maar relatief kort bestaan. Het kreeg op 17 mei 1905 officieel een drankvergunning, maar hoogstwaarschijnlijk hebben Fons en Jo dit café al uitgebaat vanaf de bouw in 1899, als Jo van Ossendrecht naar Woensdrecht komt.

Volgnummer.	NAAM EN VOORNAMEN VAN DEN VERLOFHOUDER.	LOCALITEITEN, waarvoor het verlof is verleend, met vermelding van het perceel, waarin de localiteiten zich bevinden en van de oppervlakte van elke localiteit.	BESLUIT, waarbij het verlof is verleend.	VERLEEND voor den verkoop: a. bedoeld in art. 34, 2e lid, letter a; b. bedoeld in art. 34, 2e lid, letter b.	BESLUIT, waarbij het verlof is ingetrokken krachtens art. 39.	VERVALLEN door overlijden van den houder. (Art. 38, 1e lid.)	AANTEKENINGEN. In deze kolom kan een teekening worden gehouden van verbouwing, herbouw of verandering van de loca- liteit of van hare oppervlakte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
8	Alph. Ludo Goossens	de localiteit aan de Dorpsstraat van de perceel nr. 86 36 m² oppervlakte	17 April 1905	bedoeld in art. 34 2e lid lett. a.	ingetrokken 1911		

Fons woont dan al in Woensdrecht, want hij is een zoon van Peer Goossens en Marie Verbessem, die een eindje verderop het café “Bij de ingang van de stad is altijd wel wat” uitbaten.

Fons is timmerman van beroep en Jo ontfermt zich over het café. Het moet toch een flinke ruimte zijn geweest van 36 m² aan de westelijke zijde van de woning.

Op 6 december 1906 wordt in dit café postduivenvereniging De Luchtklievers opgericht. In 1931 vieren De Luchtklievers hun 25-jarig bestaan.

*Zittend vlnr: A.Borremans, L.Snepvangers, F.Moors (voorzitter), A.Michielsen
Midden vlnr: T. Moors, H.Koolen, Van Ginneken, A.van Zunderd, P.Overbeeke, A.Suijkerbuijk
Boven vlnr: F.van Ostaaij, C.Hussaarts, P.Huijps, De Weert, A.de Vos, J.Overbeeke*

Slechts enkele jaren later vertrekt de vereniging al naar hun huidige onderkomen bij De Boulevard in Hoogerheide. Of dit de genadeklap voor het café van Fons Goossens is geweest, is niet duidelijk, maar feit is wel dat in 1910 een gedeelte van het pand wordt afgebroken en herbouwd. Nu de vereniging het café niet meer als thuisbasis gebruikt, wordt het gesloten. In 1911 wordt vervolgens de drankvergunning ingetrokken. Fons en Jo blijven er nog wel een paar jaar wonen. In 1920 vertrekken zij naar Antwerpen.

Thans wonen er op deze plaats (Dorpsstraat 4) Corné en Paula Verdult-de Brie.

CAFÉ BIJ DE INGANG VAN DE STAD IS ALTIJD WEL WAT

1903. 1e Woning links was van Jan Musters (winkel); dit was één van de oudste huizen van de voormalige gemeente Woensdrecht en is gesloopt in 2006, 2e woning links was van Peer Goossens en tevens café "Bij de ingang van de stad is altijd wel wat". Tussen deze 2 huizen is nu de Veerstraat. Rechts is nog een gedeelte te zien van de boerderij van de fam. Van Beek.

Het derde café, dat we aantreffen in de Dorpsstraat, is onderaan de berg vanuit de Nieuwe-weg. Op de huidige Dorpsstraat 13 was vroeger café 'Bij de ingang van de stad is altijd wel wat' gevestigd.

In 1868 kopen de timmerman Petrus 'Peer' Goossens (1840-1916) en zijn vrouw Maria 'Marie' Verbessem (1842-1919) dit pand op een openbare veiling, die gehouden wordt in café Bellevue (verderop in de Dorpsstraat). Het is niet bekend of er dan al een café gevestigd is in het pand Dorpsstraat 13. Hoogstwaarschijnlijk nog niet, want anders zou de openbare veiling wel daar zijn gehouden. Maar Peer en Marie komen daarna wel nadrukkelijk in beeld als uitbaters van dit café met deze wat vreemde naam. Jarenlang hebben zij het gerund. Als Peer overlijdt in november 1916, is Marie ook al op leeftijd (74).

← 1930 : Frans Brooijmans en Gerarda van Gemert met hun gezin. Helemaal links Anna (Anneke) Brooijmans, die later de textielwinkel overneemt, samen met haar man Louis van der Poel

In 1917 wordt het café dan ook in het openbaar geveild, volgens de akte: *in de herberg van de weduwe Goossens zelf*. Saillant detail: in de akte is opgenomen, dat de koper moet bijbetalen: *50 gulden voor het buffet, de toonbank en de kruiken en de glazen en 15 gulden voor de te veldstaande vruchten*.

De koper in 1917 wordt Franciscus 'Frans' Brooijmans (1887-1966), die gehuwd is met Gerarda van Gemert (1891-1980). Het café verdwijnt dan, want Frans Brooijmans begint er een textielwinkel, die later wordt overgenomen door zijn dochter Anneke Brooijmans (1922-2009), die gehuwd is met Louis van der Poel (1917-1995).

Het pand vernield door oorlogsgeweld in 1944

In de oorlogsjaren heeft het pand veel schade opgelopen, en moet worden herbouwd. In 1950 is het zover dat het huis is opgeknapt en de winkel kan worden geopend.

In het Kerkklokje (parochieblaadje van Woensdrecht) verscheen in 1950 het volgende bericht:

“Zaterdag 21 oktober kan zij de winkel-deur voor het publiek openstellen. Zoals de beroemde Phoenix is met vele andere gebouwen in Woensdrecht ook dit pand weer mooier en moderner uit zijn as verzezen. Het winkelgedeelte, zowel de ruime etalage als de keurig uitgevoerde

winkelopstal, biedt de koper of koopster een ruim en gemakkelijk overzicht van de voorradige goederen.

Bij de voorradige en uitgebreide sortering is het zeker de moeite waard er eens een kijkje te gaan nemen en zal het voor ieder weer duidelijk blijken:

Waarom toch naar elders lopen?

Als men 't in Woensdrecht ook kan kopen.

*Het huidige pand
Dorpsstraat 13 (wit).
De vorm van het
gebouw is nog duide-
lijk herkenbaar.
Voor de rest is het al
grondig verbouwd.*

CAFÉ LAKWIJK

Tegenover “Bij de ingang van de stad.....” stond nog een café. De naam hiervan is niet bekend. Vanwege het onderstaande duiden we dit café aan als *café Lakwijk*.

Volg- nummer.	NAAM EN VOORNAMEN VAN DEN VERLOFHOUDER.	LOCALITEITEN, waarvoor het verlof is verleend, met vermelding van het perceel, waarin de localiteiten zich bevinden en van de oppervlakte van elke localiteit.	BESLUIT, waarbij het verlof is verleend.	VERLEEND voor den verkoop: a. bedoeld in art. 34, 2e lid, letter a; b. bedoeld in art. 34, 2e lid, letter b.	BESLUIT, waarbij het verlof is ingetrokken krachtens art. 39.	VERVALLEN door overlijden van den houder. (Art. 38, 1e lid.)	AANTEKENINGEN. In deze kolom kan aan- tekening worden gehouden van verbouwing, herbouw of verandering van de loca- liteit of van hare oppervlakte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
6	Jac. van Lakwijk	de localiteit aan de westzijde van het perceel wijf a. 19. 250 m ² oppervlakte	17 April 1905	Besluit in art. 34, 2e lid, letter a. 2.500 m ² oppervlakte		1 Juni 1919	
6	J. B. van Loon	idem Tectie G. w. 1117.	20 April 1910	idem	13 Sept. 1916		oppervlakte 2.6.50 m ² herg. 2.44 m ² Lent 1.35 m ² de woning verbouwd

Registratie van hun drankvergunning uit 1905

In 1885 komt Jacobus van Lakwijk (1830-1909) vanuit Ossendrecht naar Woensdrecht. Hij huwt met de Woensdrechtse Maria Verbeek (1834-1892). In 1887 bouwen ze er een huis en nemen er een café in op van zo'n 26 m² (aan de westzijde). Maria overlijdt echter al in 1892. De dochter van Jacobus van Lakwijk, Carolina (1858-1927) staat dan al dikwijls achter de bar. Na de dood van Jacobus (in 1909) nemen deze Carolina en haar man Johannes Baptist 'Tiest' van Loon (1863-1932) het café over. Ze behouden hun drankvergunning tot september 1916. Dan stoppen ze met hun café.

Op de foto hiernaast staat nog de helft van het pand, waarin café Lakwijk was gevestigd. Het zat aan de westzijde van het pand, dus in het afgebroken gedeelte.

→ Bijna 60 jaar na het sluiten van het café bouwde Rosa Paassens op die plaats (Dorpsstraat 14) haar bungalow.

CAFÉ DE KROON

Pal tegenover het huidige dorpsplein –sinds 2015 het Col. Whitakerplein geheten- was vroeger op nummer 45 café De Kroon gevestigd.

1917 De wielclub heeft zich verzameld voor het café van J.A. Verbeek.

Aan de bestuurstafel: Adr. Theuns, Frie de Mooy, P. Gabriëls, Corn. Theuns

Staan: Ant. Raaymakers, (wielrenner), Otto van Zundert, Adam Theuns, (wielrenner), Wies Verbeek, Piet Verbeek, P. Vos, Fr. Stuyts, Louis de Vreng, Dolf v/d Abeele, Chiel Verbeek, Mieke Verbeek, Jan Bastiaansen (wielrenner), P. Moerkens, Harry Melsen (wielrenner)

Nadat hij in 1890 het pand koopt van Gerardus Feyen (rentenier en lid van de gemeenteraad in Bergen op Zoom), begint Johannes 'Jan' Verbeek (1862-1943) hier samen met zijn vrouw Johanna van Wijk (1868-1911) een café. Een lange familietraditie is hiermee geboren. Nadat Johanna is overleden, trouwt Jan opnieuw in 1916 met Elisabeth van Oevelen, die tot dan uitbaatster is van café De Zwaluw (zie verderop). Volop ervaring bij elkaar, dus.

Een drietal ruimtes met een gezamenlijke grootte van 55 m² wordt als café ingericht. Het pand ligt op een cruciale plek in het dorp; het paadje langs het café liep in vroeger tijden rechtstreeks naar Het Slot van Woensdrecht. De andere kant op liep het pad richting De Bossen.

Na Jan gaat het café in 1932 over naar zijn zoon Adrianus 'Janus' Verbeek (1900-1984), die straatmaker is en zijn vrouw Coleta 'Clet' van Oevelen (1905-1980). Zij zorgen dat het café grootser en grootser wordt en het wordt bekend

Janus en Clet Verbeek-van Oevelen met hun kinderen Dina, Guillaume en Felix

vanwege het orgel, waar zeker bij kermissen en festiviteiten gretig gebruik van wordt gemaakt om te dansen.

1932 De danszaal van Adr. Verbeek in café De Kroon met het bekende Mortierorgel tijdens de kermis. Van heinde en verre kwam men naar hier om te dansen. De Woensdrechtse kermis was heel bekend in de omtrek.

*De troosteloze aanblik van De Kroon na het oorlogsgeweld
Zoals veel huizen in de Dorpsstraat is ook dit pand in de oorlog zwaar getroffen.*

Na de wederopbouw wordt de draad weer opgepakt en het café herovert al snel haar status als danscafé. Het blijft in de familie als hun dochter Dina Verbeek (1933-2015) en haar man Johan de Nijs (1929-1984) in 1970 het café overnemen. Van het winkelgedeelte (Végé) naast het café, wordt een cafetaria gemaakt. Na de dood van Johan blijft Dina nog een aantal jaren in het café.

In 1993 gaat het pand naar Hans Loos, die er o.a. café De Pub en Het Wapen van Woensdrecht van maakt. In dit café wordt in 1995 buurtvereniging De Straat opgericht.

De verschillende verschijningsvormen:

met V&G winkel

met snackbar en café

interieur café

interieur snackbar

kort voor de sloop →

In 2005 zijn café en cafetaria geheel verdwenen voor de bouw van wooncomplex 't Blickvelt.

CAFÉ DE ZWAAN

Schuin tegenover café De Kroon en naast het huidige pleintje stond een van de oudste cafés van Woensdrecht.

Rond 1850 is hier Josephus 'Jef' Vadde(n) (1784-1870), een wagenmaker, gevestigd. Het café heet dan café Vadde. Zijn vrouw Catharina Verhaert (1808-1891) drijft het café.

← *Links: het café "De Zwaan" en verder boerderij Melsen met de karakteristieke bomen, die nu het Dorpspleintje sieren.*

In 1891 wordt dit pand op een veiling verkocht aan Johannes 'Jan' Veraart (1863-1949) en zijn vrouw Maria 'Marie' Cornelissen (1859-1930). Hij doopt het café om in café De Zwaan. Op 17 april 1905 krijgen zij officieel een drankvergunning voor twee voorlokalen van 30 en 52 m². Jarenlang blijven zij in dit grote café, tot Marie in 1930 overlijdt.

← *Jan Veraart en Marie Cornelissen*

Dan betreft Ludovicus 'Louis' Jonckheere (1888-1950), uit het Belgische Bredene dit pand, dat destijds nog voorzien is van een bakhuis. Louis is blijven hangen in Woensdrecht tijdens de Eerste Wereldoorlog en werkt bij boer Overbeeke. Daar ontmoet hij zijn vrouw Adriana 'Jaan' Overbeeke 'Jaan Jonckheere' (1901-1980).

← *De familie Jonckheere-Overbeeke, met vlnr. Louis Jonckheere, dochter Silvie, zoon Juul en Jaan Jonckheere-Overbeeke*

De grote schuren aan de achterzijde dienen een hele tijd als quarantainestallen. Terwijl Louis als landbouwer aan de gang is, drijft Jaan het café.

Door de oorlog is het grotendeels verwoest. En omdat Louis Jonckheere al snel -in 1950- hierna overlijdt staat zijn vrouw Jaan er alleen voor om het pand weer op te bouwen.

Maar Jaan pakt flink aan; het café kent een bloeiende periode. Met de kermis en festiviteiten staat er zelfs een orgel opgesteld.

Deze foto is van 1939 en is genomen bij de schuur achter café De Zwaan.

Zittend op de grond vlnr:

?, Jan van Wijk (Kleine),

Adr. Musters

Tweede rij: Kees van Wijk,

Jan van Wijk, ?,

L. de Vreng, Verbeek,

Louis Verbeek.

Bovenaan: Jaan Jonckheere-Overbeeke.

Anekdote café De Zwaan

Na de Tweede Wereldoorlog moest ook café De Zwaan opnieuw opgebouwd worden. Het is misschien wel aardig bij deze verbouwing het volgende te vertellen.

Bijna 200 jaar geleden woonde daar een zekere Vadde. Hij was wagenmaker en hield ook een klein cafeetje aan. Het was in de tijd van Napoleon, en ieder weet nog wel uit de geschiedenislessen van de lagere school, dat deze Franse keizer veel soldaten nodig had om zijn heerszucht en veroveringsmanie te kunnen botvieren. In alle bezette landen werden dus jonge mannen opgeroepen, o.a. om de vreselijke veldtocht naar Rusland mee te maken.

Vadde nu had een zoon, die voor dienstneming in aanmerking kwam. Dat deze jonge man een bult had, was voor Napoleon geen bezwaar. Toch had Vadde Jr. niet veel zin in het soldatenleven, want op weg naar Rusland, in Limburg, kneep hij er met een zekere De Greef uit Hoogerheide tussenuit en ze kwamen te voet naar huis. Alleen 's nachts konden ze lopen, want overdag was het veel te gevaarlijk. Die tocht heeft voor die jongens zeker zoveel betekend als voor ons om naar Parijs te tippelen, en misschien nog erger.

Toen ze thuis waren, durfden ze zich niet in het openbaar te vertonen, vanwege de verraders; men was toen bezig de Antwerpsestraatweg aan te leggen. Dat is een Napoleon-weg; die had hij nodig voor zijn legers.

Het café blijft open tot 1974. In 1978 koopt Gerard Pals het geheel en wordt het ontdaan van de caféversierselen.

Momenteel wordt het pand aan de Dorpsstraat 36 bewoond door een groep Poolse gastarbeiders.

CAFÉ IN HET PAARD

Schuin tegenover café De Zwaan treffen we op de huidige Dorpsstraat 53 ons volgende café: In het Paard.

Hieronder: Rechts vooraan op de foto het postkantoor. Het tweede huis aan de rechterkant is café In het Paard. De foto is van ongeveer 1920.

Hier is het café te zien met ernaast de smidse (incl. paard).

*Poserend voor café In het Paard.
De namen van de dames zijn onbekend.*

In 1889 wordt op deze locatie een pand gebouwd. Als Augustinus 'Guust' Kint (1876-1947) en Maria 'Marie' Mulders (1881-1967) trouwen in 1908, kopen ze het huis van de bekende familie Monu en beginnen er het café (van 38 m²) met de toepasselijke naam: In het Paard. Want Guust is actief als smid; daarnaast verkoopt hij ook nog fietsen en benzine. Zijn vrouw Marie runt het café. Verder is er niet zo veel van bekend; het schijnt een rustig café geweest te zijn. Toch houdt het jarenlang stand.

In WO II wordt een groot gedeelte van het pand verwoest. Het voorste gedeelte, het café, wordt net na de oorlog geheel gesloopt en verliest zijn functie. Daarmee is de geschiedenis van café In het Paard voorbij. Aan de achterzijde: Hetzelfde postkantoor wordt in de oorlog flink vernield. Maar ook het naastgelegen (rechts) café In het Paard loopt grote schade op.

Als Guust in 1947 overlijdt, neemt zijn zoon, Piet Kint (1915-1984), de smederij over met Marie Melsen (1910-2000) aan zijn zijde. Naast smid is Piet ook fabrikant en uitvinder van landbouwwerktuigen.

Tegenwoordig is het pand voor een gedeelte textielopslag van Adri Willemse en voor een gedeelte woonhuis van Jeroen van der Pol.

*Het huidige pand
Dorpsstraat 53*

CAFÉ IN HET HOEFIJZER

Een honderd meter verder, aan de overzijde van de straat, stond (en staat nog steeds) café In het Hoefijzer.

→ Twee generaties De Smet voor de deur van hun café, omstreeks 1930. Vlnr: Mevr. De Smet-van Lakwijk, Fons, Marie en vader Ko de Smet.

Het tweede huis aan de rechterkant is het karakteristieke pand van café In het Hoefijzer.

Hier woont vanaf 1897 Cornelis 'Kees' Willemen (1856-1940), smid van beroep. Samen met zijn Maria Theuns (1871-1936) runt hij hier ook een café van 32 m² en een opkamer van 13 m². Hij verlaat dit café en smederij in 1909 om het latere café en smederij De Hoefsmid (zie deel 2) te kopen. Zijn zusters Philomena 'Mien' (1862-1949) en Rosalia 'Roos' (1865-1953) Willemen blijven echter wel in het pand wonen en runnen het café.

Dien van Lakwijk

Ko de Smet

In 1920 koopt Jacobus 'Ko' de Smet (1893-1962), die ook smid van beroep is, het pand. Het café en de smederij blijven dan een lange periode in bezit van de familie. Samen met zijn vrouw Maria 'Dien' van Lakwijk (1891-1964) runt Ko het café. Zij vergroten de gelagkamer naar 51 m² en het groeit uit tot een drukbezocht café.

En ook na de oorlog wordt de familietraditie voortgezet, als Alphons 'Fons' de Smet (1921-1979) en Petronella 'Nel' van Hoof (1928-1995) in 1963 de zaak overnemen.

Fons de Smet

Nel van Hoof

In 1990 gaat het weer verder in de familie: dochter Mimi de Smet en Lau van Tongeren worden de nieuwe uitbaters van het café.

De smederij is dan al verdwenen; zij leggen zich meer toe op het restaurantgebeuren.

De familietraditie eindigt in 2002 als het pand verkocht wordt en voorgoed uit de familie verdwijnt.

Het voor velen nog herkenbare interieur in 2011

Het café is onder dezelfde naam nog steeds bekend in Woensdrecht. Peter Heijmans zwaait er de scepter. Slechts bij bepaalde gelegenheden is het café tegenwoordig open.

CAFÉ DE ZWALUW

Naast café 't Hoefijzer, in de richting van de kerk, was vroeger café De Zwaluw gevestigd. Het was ruim bemeten (42 m²) en moet één van de oudste cafés van Woensdrecht zijn geweest. Aan het eind van de 19e eeuw zwaaiden Adrianus Willemse (1815-1888) en zijn vrouw Barbara Smits (1807-1893) er de scepter.

Beeld van de Dorpsstraat omstreeks 1935. Rechts de huizen van de familie De Dooij-Verdult en Jac. de Smet-van Lakwijk (smederij). Op de open plek hiertussen heeft café De Zwaluw gestaan.

De vrij witte zijgevel van café De Zwaluw is hier nog juist zichtbaar: 2e pand van rechts.

In 1894 komen wethouder Adrianus Kuijlen (1839-1903) en zijn vrouw Anna Jansen (1863-1935) in beeld als uitbaters. Er moet dan speciaal ontheffing worden gevraagd om een wethouder een drankvergunning te mogen verschaffen. Die wordt hem vergund door Gedeputeerde Staten; maar lang heeft hij er geen plezier van. Als de wethouder overlijdt op 64-jarige leeftijd, vertrekt de pas 40-jarige Anna naar de Duinhoeve te Hoogerheide.

De weduwe van Adrianus Kuijlen blijft in 1903 met een groot aantal kinderen achter. →

In 1906 trekt Pieter Aerssens (1854-1914) in het café. Als Pieter overlijdt gaat zijn vrouw Elisabeth van Oevelen (1865-1925) op zoek naar een nieuwe uitbater. Voor nog ruim een jaar neemt haar zoon Carolus de honneurs waar. Zelf huwt ze met Jan Verbeek, die zijn vrouw verloren heeft. Elisabeth verhuist naar café De Kroon.

Een foto in de tuin van café De Zwaluw uit 1913. Links aan de tafel Pieter Aerssens; rechts zijn vrouw Elisabeth van Oevelen. →

Toen Pieter Aerssens en zijn vrouw in 1906 neerstreken in De Zwaluw, lieten zij in Rilland een café achter. Op dit café van Cheef (zijn bijnaam) stond met grote letters:

***Zoo als ge ziet is het geschied
Vandaag voor geld maar morgen voor niet.***

Pieter nam dit bord met opschrift mee naar café de Zwaluw. Ooggetuigen hebben gezien dat dit bord aan de dakgoot gespijkerd was.

Elisabeth (midden, beetje achter de kepie) blijft na het overlijden van Pieter nog enkele jaren in De Zwaluw, waarvoor zij hier poseren in mobilisatietijd. →

In 1917 wordt de nieuwe uitbater de 'gepensioneerde' politieagent uit Den Haag, Johannes van der Velden, 'de Potter'.

Johannes (1871-1954) is evenals zijn vrouw Philomena van de Bussche (1867-1943) geboren in Ossendrecht. Zij gaan aan de slag in café De Zwaluw, dat in de volksmond ook wel café Van der Velden of café De Potter werd genoemd.

Als Johannes van der Velden in 1928 naar Halsteren vertrekt, verkoopt hij het café aan Petrus 'Piet' Geers (1884-1949) en Johanna 'Jo' Kil (1885-1950), die zo'n 6 jaar het café zullen runnen. Piet is naast caféhouder ook uitvoerder op de Dameshoef van de familie Michielsens.

Postduivenvereniging De Pelikaan vindt bij oprichting (onder de naam Celeritas) onderdak bij De Potter. In 1932 verhuizen zij naar café Polderzicht. →

Bij een openbare verkoping in 1934 in café De Zwaluw zelf, gaat het pand voor even over naar Johannes Bastiaanse. Zo'n vier maanden later koopt Ludovicus 'Louis' Adriaansen (1876-1962) het pand van hem. Dat is meteen ook het einde van café De Zwaluw.

Louis Adriaansen breekt het pand af en bouwt er in 1937 twee nieuwe huizen. In de oorlog wordt deze nieuwbouw flink gehavend, zodat er opnieuw opgebouwd moet worden. Het tijdperk van café De Zwaluw is dan al lang achter de rug.

♣

SCHATTEN IN ONS MUSEUM

DEN AANWAS

In de grote keuken van museum Den Aanwas in Ossendrecht staat in de hoek een waterpomp. Deze was verbonden met het regenwaterreservoir dat zich onder de gang bevond. In dit grote huis was ruimte genoeg daarvoor. Zo kon je het water oppompen en met de kraan de afname van water regelen.

filterapparaat

Bovenop de pomp staat een toestel om het opgepompte regenwater of grondwater te reinigen. In dit (Engelse) apparaat zit een laagje grind (soms schelpen) dat als filter dienst doet; met onderaan een aftapkraantje. Heel belangrijk in een tijd dat vervuild drinkwater nog voor heel veel ziekte en zuigelingensterfte zorgde.

Toen in 1901 in Nederland per wet het verplicht werd om het regen- of putwater voor gebruik te koken nam die zuigelingensterfte drastisch af.

Al ver voor de woningwetten van 1901 wist men dat

slootwater en regenbakwater gevaarlijke ziektes kon verspreiden. Maar wat moest je dan als je geen ander drinkwater had?

Veel mensen hadden in hun regenbak die tegen het huis aanstond en waar de regenpijp in uitkwam, een (zoetwater)vis zwemmen. Zo'n vis at de vliegjes op die meekwamen van het dak en hij zwom rond bovendien. Stilstaand water bederft nu eenmaal veel sneller! En als de vis niet meer zwom was dat een slecht teken, dan moest je de bak leeghalen en schoonmaken!

Een extra voorzorgsmaatregel was ook het filteren van regenwater door boven in de dakgoot bij de regenpijp turf, cokes of schelpjes te leggen.

Behalve het opvangen regenwater kon men ook nog beschikken over grondwater uit de put. De buitenkraan is daar op aangesloten. Inmiddels is de put van het museum niet meer in gebruik en gedempt.

Dit grondwater was natuurlijk veel schoner.

In de winter hadden mensen met alleen buiten een regenbak een extra probleem als het vroom; uiteindelijk vroom de put toch dicht, ondanks de rondzwemmende vis. Veel mensen hadden daarom, als er plaats voor was, een regenbak binnen. De regenpijp kwam dan rechtstreeks, laag bij de grond door de muur, de regenbak in.

In het museum lag die dus onder de gang,

Overigens was niet alleen de vorst een probleem; wat moest je in een droge, hete zomer beginnen als het water op

was? In sommige delen van het land ging je dan naar de kerk, daar stonden vaak wel drie waterputten met kelders en van zo'n groot kerkdak kwam heel veel water! Voor zover wij weten was dit in onze streek niet gebruikelijk, evenmin als dat visje in de ton.

Men kookte al vaak het water maar dat kostte wel extra brandstof natuurlijk. Water voor de was of voor de wekelijkse badbeurt werd vaak verwarmd in een ketel op het petroleumstel of op de kachel.

Ook vroeger kenden mensen al slimme oplossingen om extra water op een makkelijke manier te verwarmen, niet alleen op de kachel maar ook in de kachel.

En als u de vroege voorloper van de boiler wilt vinden moet u de trap op

naar de zolder. Hou goed de leuning vast want oude trappen waren en zijn veel steiler!

→ *De boiler, schoorsteenmodel van roodkoper, is geschonken door de fam. A. Jansen.*

Cor Cleeren laat hier de 'boiler' zien. Hij haalt voor ons ter demonstratie de ketel met kraantje uit de muur en dan ziet u in zijn rechterhand de aansluiting op de schoorsteen, waardoor het water tijdens het stoken van de kachel verwarmd werd. Ook in de zomer stookte men de kachel om te koken.

Het werkt als een percolator. Uitleg vanuit internet: **percoleren** is het sijpelen van vocht door een poreuze substantie of kleine opening. **Percoleren** wordt ook wel omschreven als het extraheren van vocht door filtering en komt voor sinds de jaren 1600. Tegenwoordig zijn de koffiepercolators weer in zwang. Cor vertelt wel dat het kachelkje dat erbij staat niet krachtig genoeg is om het water in de boiler te verwarmen. Daar was toch wel een stevige Leuvense stoof voor nodig, die zelfs nog groter was dan onze stoof in de kamer van Paulientje beneden.

Het heeft heel lang geduurd in Nederland voordat er overal stromend water kwam, met name op het platteland duurde dat wel tot in de jaren vijftig. ♣

*Het filterapparaat op pagina 24 is geschonken door Eugène Jansen.
Foto's: Maria Roskamp*

Ik zie, ik zie wat jij niet ziet...

door Ad van Loenhout

In de zomer van 1648 besloot de landschapsschilder Jan van Goyen (1596-1656) de Zuidelijke Nederlanden te bezoeken om *'te tekenen alles af wat fray en schilderagtig voorkomt en 't gene na de verscheidentheid der saizoenen oft landstreek uwen lust kan verwekken'*. In mei van dat jaar was de Vrede van Munster getekend en was het na 80 jaar oorlog veilig genoeg om de reis naar de Zuidelijke Nederlanden te ondernemen. De heenreis maakte Jan over land en die was lang en vermoeiend. De terugreis naar zijn woonplaats De Haag maakte hij per schip. Sneller en comfortabeler en hij zou ruim voor de najaarsstormen weer thuis zijn. Op

de terugreis maakte Jan honderden schetsen van het landschap en de dorpen en steden die hij passeerde. Het schetsboek van deze reis is bijna compleet bewaard gebleven en is in bezit van het Kupferstichkabinett in Dresden. Hoewel er enkele pagina's ontbreken kon met dit schetsboek de terugreis van Van Goyen worden gereconstrueerd en weten we dat die hem langs Antwerpen, Bergen op Zoom en Willemstad voerde. Later maakte hij op basis van de schetsen een aantal schilderijen. Zoals het imposante werk 'Gezicht op Antwerpen' wat hij al in 1648, niet lang na thuiskomst, maakte en wat ergens op de wereld deel uitmaakt van een

particuliere collectie.

Na de passage van Antwerpen voerde de reis van Van Goyen door de Zeeuwse en Brabantse wateren, langs Liefkenshoek en Lillo richting Dordrecht wat zijn laatste stop zou worden voor Den Haag. Ter hoogte van Santvliet verlegde de schipper de koers naar het Noorden. Voor zijn route naar de Eendracht kon hij kiezen uit verschillende krekken die de verbinding vormden tussen de Westerschelde en de Agger. Misschien koos de schipper voor het Kromvliet zodat hij ter hoogte van Woensdrecht in de Agger zou uitkomen. Zijn passagier Van Goyen was toen al druk aan het schetsen want recht vooruit was de Bathse toren in zijn blikveld

verschenen.

Die toren was het laatste restant van het dorp Bath wat in 1552 verdronk in de Sint Pontiusvloed.

De ruïne van de toren zou nog lange tijd als baken voor de scheepvaart dienst doen. Ook deze schets werkte Van Goyen later uit tot een schilderij.

De Bathse Toren, Jan van Goyen 1648

Van Goyen was een snelle tekenaar met een goed geheugen en zijn schetsen, vaak niet meer dan een paar lijnen en strepen van verschillende dikte, waren genoeg om later in zijn atelier

een schilderij te maken. Dat was maar goed ook want inmiddels diende het volgende motief zich aan; Het dorp Woensdrecht onder aan 'De Langerugge'. De naam Brabantse Wal was nog niet bedacht maar uit documenten die in de 13e eeuw waren opgesteld was bekend dat het gebied tussen Woensdrecht en Huijbergen werd aangeduid met de naam 'De Langerugge'. Een langgestrekte hoogte bedekt met uitgestrekte heidevelden, duinen en vennen en hier en daar een groepje huizen en een enkele kerktoeren. Het soort landschap wat Van Goyen zal hebben aangesproken want vanaf ongeveer 1625 was hij zich meer en meer gaan toeleggen op het schilderen van duinlandschappen. Schilderijen die zich kenmerkten door weidsheid en leegheid met enkel een boomgroep rondom een boerderij of een groepje figuren op een verhoging in het terrein. Misschien wilde hij de Stompe toren van dichtbij gaan bekijken. Hoewel die omstreeks 1580 door oorlogsgeweld zwaar was beschadigd reikte hij nog steeds naar de hemel en het uitzicht over de uitgestrekte watervlakte waar in de loop van de eeuwen zoveel dorpen waren verdronken zal hem ongetwijfeld hebben aangetrokken.

Zou Van Goyen de schipper hebben gevraagd om bij Woensdrecht voor anker te gaan? De vaargeul van de Agger lag immers vlak onder de Zeedijk die Woensdrecht tegen het water beschermde. Wie weet! In het Dresden schetsboek ontbreken een paar bladzijden en er wordt gedacht dat op die bladen schetsen hebben gestaan die Van Goyen in onze omgeving gemaakt kan hebben. Die gedachte komt niet zo maar uit de lucht vallen. In 1978 werd een van de ontbrekende bladzijden van het Dresden schetsboek teruggevonden in de verzameling van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen te Middelburg. Op die bladzijde staan schetsen van Goes en Veere. Niet zo ver weg van Woensdrecht. De schetsen uit het Dresden schetsboek tonen ook aan dat Van Goyen enkel plekken tekende die direct aan het water lagen. Woensdrecht was zo'n plek. Ik fantaseer graag dat hij hier even van boord ging en enkele schetsen maakte en dat ergens in Woensdrecht al een paar honderd jaar een van de andere ontbrekende bladzij-

den uit het Dresden schetsboek aan de muur hangt. Jan van Goyen zou in Woensdrecht genoeg motieven hebben gezien en geschetst kunnen hebben.

Ik loop vaak een rondje in de Noordpolder van Ossendrecht en daar is een plekje waar Van Goyen een schets zou hebben gemaakt. Zeker weten! Het is zo'n typisch 'Van Goyen' plekje. Een zandweggetje wat met een flauwe bocht omhoog leidt naar een kleine verhoging in het landschap en rondom alleen maar ruimte en leegte. Op de verhoging schilderde Van Goyen dan een paar figuurtjes, leunend op een stok en met de knapzak over de schouder zijn ze met elkaar in gesprek. Misschien over het weer? Of over de oogst? De aanwezigheid van de figuren benadrukt de grootsheid en leegheid van het omringende landschap. Het plekje wat ik bedoel is aan de Schenkeldijk, vlak bij de kruising met de Zouteweg en elke keer wanneer ik er langs kom verwacht ik een paar Van Goyen-figuurtjes op het talud te zien.

In deze 'Van Goyen-special' doe ik een beroep op je fantasie en voorstellingsvermogen. De foto van het onverharde stukje Schenkeldijk is eigenlijk niet goed. Het is geen 'zandweggetje wat met een flauwe bocht omhoog leidt'. Het daalt. Toch koos ik deze foto omdat de akker in de bocht iets boven de weg ligt en de ruimte en leegte op de achtergrond zo goed overeenkomt met de landschappen van Van Goyen. Zie jij wat ik zie? Ook bij het volgende plaatje heb je fantasie nodig. Toen Van Goyen in 1648 op terugweg was naar huis en Woensdrecht in zicht kwam zullen verschillende plekjes op 'De Langerugge' zijn aandacht hebben getrokken. Op oude kaarten van de Schelde zijn die plekken ingetekend omdat het markante herkenningspunten waren. De Roversberch, het Hoge Huys en Hildernisse. Het Hoge Huys bestaat nog steeds. Hoog boven de Bossestraat. Hildernisse zullen de meeste mensen ook weten te vinden. De Roversberch is veel minder bekend. In 1939 schreef de burgemeester van Woensdrecht A.A.B. van der Meulen in het boek 'Zoo is Noord Brabant': *'Een merkwaardig historisch punt in den Zuidpolder is de Roversberch (later genaamd Slotberg) een*

***Boven: Schenkeldijk Woensdrecht 2017
Foto Ad van Loenhout***

*hoogte waarop in de middeleeuwen een
tol gevestigd was. Hieruit en uit het feit
dat langs de plaats waar deze berg zich*

***Onder: Duinlandschap, Jan van Goyen
1630 (particuliere collectie)***

*bevond thans nog de Zomerbaan loopt
mag worden afgeleid dat in dien tijd de
verkeersweg van Antwerpen naar*

Boven: Hildernisse, september 2018
Foto Ad van Loenhout

Bergen op Zoom langs deze plaats liep.' Joannes Baptista Krüger, de pastoor geschiedschrijver van Hoogerheide, schreef in 'De kerkelijke geschiedenis van het bisdom Breda': 'Zeer dicht bij het dorp stond wel- eer een slot op eenen berg tusschen de kerk en de oude Schelde vooraan in den Zuidpolder, nog onlangs bekend onder den naam van Slotberg of zoo als ik op

Onder: Landschap met rustende jagers,
Jan van Goyen 1652

eene kaart van de 15e eeuw vind', toen Roversberg genoemd waarvan de laatste grond slechts weinige jaren geleden door den tegenwoordigen eigenaar weggevoerd en nog zwaar muurwerk uitgegraven is'. Terug naar Hildernisse. Wij kennen die plek als de laatste buitendijkse boerderij van Nederland. Toen Van Goyen hier in 1648 passeerde bestond het dorp

Hildernisse niet meer. Bijna 80 jaar eerder had de Allerheiligenvloed het weggevaagd. Ook de hoeve van de Heer van Bergen was al in 1572 afgebroken. Waarschijnlijk was alleen nog maar de hoogte te zien waar het dorp gestaan had en de restanten van de lage dijk die het dorp met het vasteland had verbonden. Ik heb al verteld dat Van Goyen een goed geheugen had en een simpele schets voldoende was om later in zijn atelier een mooi landschapsschilderij te maken. Zou het landschap van Hildernisse, zoals hij het in 1648 had gezien, model gestaan kunnen hebben voor schilderijen die hij later maakte? Hij zocht altijd naar '*plaisante landschappen*' die de welgestelde Hollandse stedeling de gelegenheid gaf om de blik te

boompgen daerin.' Hildernisse zou kunnen zijn.

Of Van Goyen in Woensdrecht van boord is gegaan en schetsen heeft gemaakt is niet bekend en vooralsnog blijft het mijn fantasie. Hoe dan ook, Van Goyen vervolgde zijn thuisreis. De schipper liet Woensdrecht achter zich en zeilde door het Creke reck, langs Bergen op Zoom en daarna de Eendracht op. Daar pakte Van Goyen opnieuw zijn schetsboek om het beeld van Tholen vast te leggen. Later werd dat het schilderij 'Gezicht op Tholen' wat hij dateerde in 1648 en wat hieronder staat afgebeeld. ♣

Gezicht op Tholen, Jan van Goyen omstreeks 1648

laten dwalen over het vreedzame platteland aan de rand van duin en waterland. Van Goyen maakte tientallen schilderijen met daarop een eenzame boerderij tussen hoog opgaande bomen in een uitgestrekt duinlandschap. Die schilderijen lijken op Hildernisse zoals wij het kennen. Dat heeft Van Goyen uiteraard nooit gezien want Hildernisse werd gebouwd omstreeks 1750 en Van Goyen overleed in 1656. Maar het is wel leuk om te denken dat een schilderij wat in een inventaris werd omschreven als: '*een playsansy, een kleijn stuckgen met een*

Bronnen:

Woensdrecht en Hoogerheide, de kleine geschiedenis van een historische tweeling 1984
Nederlands kunsthistorisch jaarboek 1997
Jan van Goyen, monografie 1996
Brabant zoals het was 1939
J.B.Krüger, Kerkelijke geschiedenis van het bisdom Breda 1875
C.C.G. Quarles van Ufford, Oud Holland 1978 (Een ontbrekend blad van het Dresden schetsboek teruggevonden)
Nieuwe geografische Nederlandsche reis- en zakatlas, Amsterdam 1773

Sjors van Sjelle

door Ad van Loenhout

In 1955 ging Sjors Swagemakers in vaste dienst werken bij de gravin de Chambure van het landgoed Mattemburgh in Woensdrecht. Hij was toen 43 jaar en had in de voorafgaande 20 jaar zijn sporen als zelfstandig ondernemer verdiend op Borgvliet, in de Zuidgeest, op de Heimolen en de Kraaienberg. Dat was de gravin niet ontgaan want Sjors verrichtte veel onderhouds- en herstelwerk op boerderijen die haar eigendom waren. Toen zij hem aanbood om op haar landgoed te komen werken stemde Sjors ermee in. Hij stopte als zelfstandig ondernemer en zou tot 1977 op het landgoed blijven.

Sjors Swagemakers werd geboren op 15 oktober 1914 in Ossendrecht in het ouderlijk huis aan het Hondseind. Zijn officiële voor-naam was Jos maar ergens in zijn jeugd veranderde dat in Sjors. Of daar een bijzondere reden voor was weet niemand meer, maar iedereen noemde hem voortaan Sjors. Zijn ouders, Willem Swagemakers en Maria van der Venne, exploiteerden in Ossendrecht aan de Zr.M.Adolphinestraat het café 'De Gouden Leeuw' dat ze in 1908 van de ouders van Willem hadden overgenomen. Willem combineerde het vak van caféhouder met dat van huisslachter en ze verdienden goed.

Toen Sjors een jaar of 13 was verhuisde hij naar Bergen op Zoom, naar oom Sjel. Die was smid op Borgvliet en zijn bedrijf was gevestigd aan de Rembrandtstraat. Sjors zou bij hem het vak gaan leren.

Op Borgvliet werd hij al snel Sjors van Sjelle genoemd. Waarschijnlijk wist niemand daar zijn echte naam. Hoe lang Sjors leerjongen bij oom Sjel was is niet bekend. Vóór de Tweede Wereldoorlog, is hij in ieder geval ook nog bij een boer als leerjongen geweest en daarvoor moest hij elke week twee gulden vijftig lesgeld meebrengen.

De foto hierboven is begin vorige eeuw gemaakt in Nispen. Rechts zien we de werkplaats van een wagenmaker. Hij is druk bezig met een houten kar. Tegen de deur staat een eg. Daar zullen vast een paar nieuwe tanden in moeten worden gezet en er staat ook een kruiwagen te wachten op een reparatie. Het bedrijf van Sjors in de Rembrandtstraat zal er niet veel anders hebben uitgezien.

Sjors werd uiteindelijk geen smid en ook geen boer; hij werd wagenmaker en timmerman en vestigde zich in de Rembrandtstraat, vlak bij café Dekkers. Daar had hij een werkplaatsje en van daaruit ging hij elke dag 'op karwei'. Tegenwoordig zouden we hem ZZP'er noemen want hij werkte voor zichzelf en had geen personeel.

Kort na de Tweede Wereldoorlog, op 16 mei 1946, trouwde Sjors met Elisabeth Belde en ze gingen wonen aan de Oude Huijbergsebaan 317 in Bergen op Zoom. Bij zijn schoonmoeder! Het kersverse echtpaar werd op Borgvliet bekend als Sjors en Betje. In hun eerste huis werden ook hun drie kinderen geboren. Twee dochters en in 1952 hun zoon Ger, de jongste. Ger vertelt het verhaal van zijn vader.

Sjors Swagemakers x Elisabeth Belde, 1946 →

Sjors werkte op Borgvliet en omgeving en Betje hield nauwgezet aantekening van zijn werkzaamheden. Sjors was niet 'van het schrijven' en ook niet 'van de centen'.

Hij was veel te braaf en durfde geen geld te vragen voor het werk wat hij deed. Daarom deed Betje de administratie en ging over de centen. De rekeningen voor het werk wat Sjors deed werden meestal pas maanden later betaald. Allemaal in goed vertrouwen; men kende elkaar, hielp elkaar en had begrip wanneer er even gewacht moest worden met betalen. Soms maanden later of pas in januari van het volgende jaar.

Sjors werkte hard en Betje hield de boekhouding nauwgezet bij. Het ging hun voor de wind en eind jaren '50 konden ze een nieuw huis laten bouwen. In 1959, een paar jaar nadat hij voor de gravin de Chambure was gaan werken, gingen ze 'op hun eige' en betrokken de splinternieuwe woning op het adres Oude Huijbergsebaan nummer 321.

Er zijn een paar kasboeken van Sjors bewaard uit de tijd dat hij als zelfstandig wagenmaker en timmerman werkte. De korte aantekeningen daarin met daarbij de datum vertellen ons veel over de tijd en de manier van leven en werken. In het ene boek is de eerste notitie van het jaar 1945. Op de volgende bladzijden staat steeds de naam van een klant, de vermelding van werkzaamheden die Sjors er had gedaan en het bedrag wat voor het werk werd gerekend. De laatste notitie in dat boek is gemaakt in 1950.

Op het andere kasboek zit een etiketje geplakt met de naam 'Mattenburg'. Net als veel andere mensen schreef Sjors de naam verkeerd. Op de eerste bladzijde staat een soort inhoudsopgave; een hele rij namen met het nummer van de pagina waar de werkzaamheden staan genoteerd die Sjors voor die mensen deed. Het zijn allemaal namen van pachters van Marie Louise Cuypers, gravin de Chambure. De eerste notities in dit boek maakte Sjors in 1950 en dat wijst er op dat vanaf dat moment de gravin een van zijn belangrijkste opdrachtgevers was. De laatste notitie in het 'Mattenburgboek' maakte Betje

in 1954. Dat klopt met de herinnering van Ger want die weet te vertellen dat zijn vader ongeveer in die tijd zijn bestaan als zelfstandige opgaf en fulltime bij de gravin ging werken als tuinman en onderhoudsman.

Sjors deed veel herstelwerk aan gereedschappen. Die hadden het zwaar te verduren en vaak moest een onderdeel worden vervangen, zoals de steel van een schop of bijl; de tanden van een eg plaatsen of gareelspanen maken. De omschrijving van het werk is voor mensen in deze tijd soms niet te begrijpen. Wat Sjors deed toen hij 'drie nieuwe schijen in de burries' maakte zal tegenwoordig nog maar een enkeling kunnen uitleggen. Net als 'sloven leggen aan zwing en aarsknuppels'.

Een gesprek met iemand die geboren en getogen is in de polder en nog met paarden heeft gewerkt én een beetje hulp van Mr. Google geeft duidelijkheid. De gareelspaan, waar

Chrisje Bastiaansen met de wildkar in de Cuijpersbossen

Sjors er honderden van maakte, is de van hout gemaakte vorm voor het borsttuig waarmee het paard werd ingespannen voor de aardkar of ander werktuig. De gareelmaker maakte het tuig af door het te bekleden met leer. De schijen, sloven, zwingen en aarsknuppels zijn allemaal onderdelen van het tuig waarmee een paard wordt ingespannen. De aarsknuppel dankt zijn naam en zijn plaats in het geheel: dicht bij de kont van het paard!

Sjors maakte van alles en bouwde van alles. Nieuwe deuren voor een bedstee? In 1950 maakte hij er een paar voor een echtpaar op de Heimolen dat er nog in sliep.

Vier houten remblokjes voor de fiets maakte hij in een handomdraai en rekende er 90 cent voor. Een wagenschuur of varkenskot duurde wat langer en kostte wat meer. In 1950 werkte hij 264 uur aan een schuur en met een uurloon van 1 gulden en 65 cent moest de klant 435 gulden en 60 cent afrekenen. In 1952 maakte Sjors voor zijn zwager Willem

van der Poel een nieuwe laadbak op een vrachtwagen. Willem was vlak na de oorlog een transportbedrijf begonnen en specialiseerde zich in het vervoer van vlas. Hoeveel uur Sjors er aan heeft gewerkt is niet geteerd. Wel het bedrag van de rekening: 552 gulden. Een nieuwe kruiwagen maakte hij voor 28 gulden en 50 cent en een nieuwe steel voor schop of bijl kostte gemiddeld 1 gulden en 50 cent. Soms was er geen geld voor een nieuwe steel en werd de oude geklonken voor een paar dubbeltjes.

In de zomer van 1946 moest er bij Bartels op Klein Molenbeek een nieuw spinnewiel met klossen komen. Het kostte hem 58 gulden en 75 cent. Waarschijnlijk werd dat spinnewiel gebruikt om een paar centjes bij te verdienen óf zelf alle soorten boven- en onderkleding te breien. De wol zal van elders zijn gekomen want na de Tweede Wereldoorlog hielden de boeren in deze omgeving nauwelijks schapen. Een paar jaar later, in 1953, moest Bartels weer stevig investeren in huishoudelijk gerief. Hij betaalde maar liefst 7 gulden

voor een nieuwe WC-bril; eentje van hout natuurlijk want plastic was er nog niet.

Sjors maakte ook meubelstukken: een ledikantje voor Vermunt en een spekkast voor Van Kaam. Voor de gebroeders Bogers van Hildernisse een keukenkast met glasdeurtjes. Die was met ruim 72 gulden stevig aan de prijs. Toen J.Hazen in 1950 een ping-pongtafel wilde hebben, maakte Sjors hem voor 41 gulden. Dit was ook de enige die Sjors in al die jaren maakte want er was maar een enkeling die zich zo'n luxe speeltje kon veroorloven. Sjors was in alles een handwerksman en had geen machines tot zijn beschikking. Wielen en spaken voor de aardkar werden met de hand gekapt en gezaagd. Die oude boerenkarren werden nog veel gebruikt en met regelmaat moesten nieuwe borden gemaakt worden. Dat waren de hoge zij- en achterkanten van zo'n kar.

Die borden spelen de hoofdrol in een anekdote die de ronde doet in Bergen op Zoom. Naar het schijnt was er kort na de oorlog een tuinder die de weddenschap afsloot dat hij midden op de Markt in Bergen op Zoom durfde te gaan zitten schijten. Op de dag van de weddenschap kwam de slimmerik met zijn aardkar de Grote Markt opgereden en ging op zijn gemak, verstoep achter de hoge borden, zitten schijten. Hij won de weddenschap en niemand had gezien wat hij deed!

Toon Snepvangers van de Heimolen wilde een moderne platte wagen en moest diep in de buidel tasten voor 'een nieuwe 4-wielswagen met as en veeren'. Sjors maakte hem in september 1945 en Toon betaalde hem een half jaar later: 222 gulden en 25 centen. Veel geld voor die tijd, maar absoluut nodig voor het bedrijf. Chrisje Bastiaansen van de Heimolen was in 1952 goedkoper uit. Zijn platte kar kostte 122 gulden en 50 cent. Het zal vast deze kar geweest zijn die bij de jaarlijkse drijfjacht op Mattemburgh als wildkar werd gebruikt om het geschoten wild uit de Cuypersbossen naar de Lange Steen te brengen.

Aan de Oude Huijbergsebaan op Borgvliet stond sedert 1850 de stenen bergmolen 'De twee vrienden', eigendom van Piet van Loon. Zijn bijnaam was Jan Kalf. Hoe hij hier aan gekomen is weet niemand. Misschien was hij erg streng voor kinderen en verbood alles wat ze deden, ook wanneer er geen kwaad in stak. In vroeger tijd werd namelijk over zo iemand wel eens gezegd: 'De koe is vergeten dat hij kalf geweest is'. Begin jaren 50 heeft Sjors aan deze molen onderhoudswerk verricht. Een schilderbeurt waar hij 15 uur mee bezig was; onderhoudswerk aan de wieken én aan de molensteen. Betje noteerde in het kasboek 'Januari 1952 molenstenen geaard'. Het aarden is het met hamer en beitel weer scherp maken van de groeven van de liggende molensteen. Sjors rekende 59 gulden voor dit werk.

Bergmolen de Twee Vrienden

Ook 'de kerk' riep de hulp van Sjors in voor aardse zaken. Men was nog gelovig en de pastoor en kapelaan waren belangrijke mensen die betrokken waren bij de gemeen-

schap. De kapelaan bekommerde zich om de jeugd en stimuleerde de sport. In 1950 bekostigde hij 2 korfbalpalen én een wc voor de jeugd. Hij betaalde er 16 gulden en 40 cent voor. Een half jaar later maakte Sjors 28 kapstokhaken, een bankje en een hoedenplank voor het zangkoor.

Dat kostte 8 gulden 75 cent. Of het extra schap in de kluis van de pastoor, wat Sjors weer een jaar later moest maken, bedoeld was om contributie van de sportvereniging te kunnen opbergen, is niet bekend. Betje noteerde in ieder geval dat Sjors dat karwei-tje in mei 1951 voor de 'Zeer Eerwaarde Heer Pastoor' had gedaan. Let wel, met hoofdletters!

In 1951 schreef Betje in het kasboek dat Sjors bij C. van Loon 46 uren had gewerkt aan het dak en ze schreef er bij: oorlogsscha-de. In de kasboeken is de chronologische volgorde niet altijd duidelijk maar op de bladzijden die volgen op die van 'jan. 1953' staan veel werkzaamheden vermeld aan daken en muren en waarschijnlijk is dat allemaal herstelwerk na de vreselijke februari-storm die de dramatische watersnood veroorzaakte. Heel concreet is de notitie van februari 1953. Betje noteerde dat Sjors bij de gebroeders Bogers op Hildernisse noodherstel aan de stal uitvoerde.

Wanneer Sjors en de gravin elkaar voor het eerst hebben ontmoet is niet bekend. Misschien maakten ze kennis met elkaar toen hij bij een van haar pachters aan het werk was; of toen hij werkte voor Janus Hultermans. Die had op Borgvliet een aannemersbedrijf en werkte ook voor de gravin. Na de oorlog bouwde hij op het landgoed de nieuwe tuinmanswoning. Janus besteedde timmerwerk uit; aan Sjors en aan timmerbedrijf De Rooij, dat ook in de Rembrandtstraat was gevestigd. Uit de kasboeken blijkt dat Sjors af en toe voor Janus werkte.

In de jaren dat Sjors zijn eigen bedrijf had werkte hij maar een enkele keer op Mattemburgh. In 1952 heeft hij er een put gegraven. Misschien was dat voor het begraven van afval of het was voor het oppompen van grondwater. Een opvallende notitie over een karwei wat Sjors deed voor Cuypers -er is

geen datum bij vermeld- maar Betje noteerde in het kasboek: ' grafkelder droog gemaakt, twee koperen ontluichtingspijpen en een batterij'. Sjors zal dit vermoedelijk in 1952 hebben uitgevoerd want in dat jaar liet de gravin een nieuw familiegraf bouwen op het kerkhof in Huijbergen. Na het werk van Sjors kon deze grafkelder in gebruik worden genomen. In diezelfde periode maakte Sjors ook enkele bloembakken en frettenkooien voor Cuypers. Sjors heeft ongeveer 20 jaar voor de gravin gewerkt. Toen Ger in 1974 zijn vrouw Lian leerde kennen werkte hij er nog.

Over de jaren dat Sjors op het landgoed werkte kan Ger niet veel vertellen. 'Mijn vader was geen prater en in die tijd was ik zelf bezig met handbal. Elke week een paar keer trainen en in het weekend een wedstrijd. Ik had geen tijd om mijn vader te vragen naar zijn werk op Mattemburgh'. Ger weet dat zijn vader samenwerkte met Dirk Vos, de tuinman. Sjors had geen groene vingers en deed op het landgoed vooral onderhoudswerk. Tussen de middag ging hij altijd naar huis om te eten; eerst op zijn fiets en later met de bromfiets. Eind jaren 60 ging hij een paar maanden lang 's ochtends vóór hij naar zijn werk op Mattemburgh ging, eerst koeien melken bij Sjaak Koolen aan de Antwerpsestraatweg. En eind van de middag nog een keer. Sjaak Koolen had een boerderij en Sjors kwam er wel vaker om een handje te helpen. Sjaak had in die tijd een ernstig ongeluk gehad op het spoor. Toen hij over de overweg aan de Langeweg moest bleef de tractor op een of andere manier steken op het moment dat de trein naderde. Er volgde een botsing en Sjaak werd ernstig gewond. Hij moest maandenlang revalideren. Zijn koeien moesten natuurlijk wel gemolken worden; dat deed Sjors voor hem. Hij vond het leuk werk maar het betekende wel aanpoten.

In 1969 kreeg Sjors zelf ook een ongeluk. Hij werd aangereden door een auto toen hij vanaf de oprit van Mattemburgh linksaf de Antwerpsestraatweg opdraaide; op weg naar huis om te eten. Sjors raakte ernstig gewond

aan zijn hand en dat is nooit meer goed gekomen. Hij werd gedeeltelijk afgekeurd en werken werd er niet makkelijker op. Ger herinnert zich nog een ander ongeluk dat zijn vader op Mattemburgh was overkomen. Het is halverwege de jaren 60 op een winterdag gebeurd want de gravin kwam bij hem thuis

op ziekenbezoek. Misschien was het in de strenge winter van 1963. Sjors was op Mattemburgh bezig om een gat in het ijs van de vijver te kappen toen hij er doorheen zakte en er onder schoot. Ger vertelt dat zijn vader die dag heel veel geluk heeft gehad want hij vond het gat in het ijs terug en kon op het droge kruipen. Voor zover Ger weet is zijn vader na dat avontuur niet ziek geworden. Toch kwam de gravin hem dus thuis opzoeken; iets wat niet zo snel gebeurde. Misschien voelde ze zich verantwoordelijk voor het risico wat Sjors had gelopen. Zij had hem immers opdracht gegeven om een gat in het ijs te maken zodat haar zwanen konden blijven zwemmen.

Sjors bleef op Mattemburgh werken tot 1977. Een paar jaar later werd hij ziek, een chronische ontsteking aan de alvleesklier. In 1990 is hij daaraan overleden. ♣

← Sjors (links) en Dirk in de plantenkas op Mattemburgh

BURGEMEESTERS IN PUTTE TEN TIJDE VAN EEN WANDELEND GEMEENTEHUIS

door Jeanette van den Berg – Buijs

Van 1287 tot 1795 was Putte een onderdeel van het markiezaat Bergen op Zoom. De markiezen waren er aan de macht.

Tijdens de Franse tijd van 1795 tot 1813 raakte de laatste markies zijn bezittingen hier kwijt en vanaf 1810 werd Putte een zelfstandige gemeente met een eigen bestuur.

De eerste burgemeester was Adriaan van Linden, 1810-1813. Maar waar moest 'het besturen' nu plaatsvinden? Wel: Van Linden stelde zolang zijn huis hiertoe ter beschikking.

Toen in 1814 de in Hoevenen (België) geboren Egidius Braeckmans als burgemeester kwam had de gemeente nog geen gemeentehuis waar de raad kon vergaderen; die moest steeds uitwijken naar plaatselijke herbergen en kamers bij raadsleden en burgemeesters. Tot 1850 wandelde het gemeentehuis daarom o.a. maar beurtelings tussen een kamer bij de raadsleden P. Gijzen, Jos Gijzen, F. Theuns en caféhoudster weduwe Wouters. Tot 1815 betaalde de gemeente daarvoor per jaar aan huur 50 francs (10 gulden). Van 1815-1821 werd dat 20 gulden.

Dit huurextraatje voor die bestuursleden zorgde natuurlijk voor belangenverstrengeling en de inwoners moesten steeds met al hun vragen en aangiftes naar het café of kamers bij de secretarissen.

In 1816 poogde men Nederlands- en Belgisch Putte samen te voegen met Stabroek of Hoevenen. Een ambtenaar van de belasting uit 's-Hertogenbosch raadde de gemeente aan om een rekest naar de koning in Brussel te sturen om te bereiken dat de bebouwing toegevoegd mocht worden aan Hollands Putte in plaats van aan Brabants (lees Belgisch) Putte.

In 1830 bij de afscheiding van België kreeg Putte de landsgrens dwars door het dorp. Putte (N.Br.) bleef zelfstandig.

Na burgemeester Braeckmans, die op 23 januari 1845 overleed, werd op 27 november van dat jaar Petrus Franciscus Leys

benoemd. Toen hij bovendien vanaf 1851 secretaris werd kreeg hij alles in de hand. Niet iedereen was het hiermee eens. Van beroep was hij ook nog broodverkoper en winkelier. Kennelijk was het burgemeesterschap geen volledige dagtaak. Op 21 september 1860 kwam hij door verdrinking om het leven. De hulponderwijzer Dekkers probeerde hem nog te redden, maar tevergeefs.

Wethouder Adrianus Stokmans nam tijdelijk de taken van burgemeester waar, totdat hij in 1861 zijn benoeming voor dat ambt ontving. Tot aan zijn overlijden op 20 augustus 1871 bleef hij burgemeester. Zijn hoofdberoep was landbouwer.

Zijn kortstondige opvolger, L.A. Verbaeken, stierf nog in hetzelfde jaar 1871.

Wethouder Cornelis Teijsen fungeerde toen even als waarnemend burgemeester tot op 18 juni 1872 landbouwer Franciscus Dries werd benoemd. Toen die na bijna zes en half jaar -op 18 november 1878- overleed nam zijn broer P.J. Dries op 14 februari 1879 het stokje van hem over. Hij overleed 15 oktober 1885.

In die tijd was er veel rumoer en ruzie in de raad. De volgende burgemeester werd op 6 maart 1886 benoemd, het was de eerste van buiten de eigen gemeentegrens, te weten P.J. van Mechelen uit Huijbergen. Met ingang van 1 november 1889 kreeg hij alweer ontslag. Kwam dat omdat zijn burgemeesterschap in Ossendrecht -van 1873 tot 1892- bij nader inzien niet met deze taak te verenigen viel?

In ieder geval verscheen op 17 januari 1890 Klaas Laan op het toneel; hij kwam vanuit

Velp (N.Br.) naar Putte maar ondervond meteen al veel weerstand van wethouder Leijs. Hij hield het vol tot 1895 en werd opgevolgd tot 1901 door J.L. van Besouw.

Op 11 juni 1901 werd er voor het eerst een burgemeester benoemd bij Koninklijk Besluit: de heer Jansen. Maar een maand later werd dat weer ingetrokken: Jansen had zijn benoeming niet aanvaard. (Het viel blijkbaar niet mee om 'Fort Putte' binnen te dringen als buitenstaander!)

Want Weer kwam er een burgemeester uit eigen kring. Het werd Petrus Henricus Leys, geboren in Putte 6 januari 1842 en benoemd op 4 november 1901. Gedurende zijn ambtsperiode was het steeds onrustig tijdens de verkiezingen en raadsvergaderingen. P.H. Leys overleed op 13 december 1927 nadat hij op 1 december van dat jaar zijn eervol ontslag had gekregen.

En al die tijd maakte men nog steeds gebruik van een wandelend gemeentehuis in Putte. In 1910 huurde men een kamer van Feijen. In 1911-1913 was de voorkamer van Verbist in gebruik als raadszaal voor inmiddels 72 gulden per jaar. In 1929 huurde de raad een complete woning van P. Mathessen, deze werd in zijn geheel ingericht tot gemeentehuis. Op 14 januari 1930 vergaderde de raad er voor de eerste keer.

Er kwam eindelijk schot in de zaak leek het wel toen in 1932 de gemeente het pand van H.F. van Put aan de Dorpsstraat (nu Antwerpsestraat) kocht. Hoewel men blij was dat er nu een einde kwam aan de wan(del)toestanden zag men wel dat het een en ander nog niet voldeed aan zelfs maar de geringste eisen van een volwaardig raadhuis. De raad wachtte op betere tijden.

In het voorjaar van 1936 gaf de provincie toestemming voor de bouw van een eenvoudig gemeentehuis. Na enige onderhandelingen werd hiertoe van graaf Moretus Plantijn grond aangekocht.

Op 29 april 1937 volgde de aanbesteding en 13 mei werd het gegund aan aannemer Van den Bergh en Zn uit Putte. Op 23 oktober

van dat jaar was het groot feest in Putte. De dag begon met een plechtige H. Mis, vervolgens ging men in optocht naar het nieuwe gemeentehuis dat door pastoor J.B. Wolters ingezegend zou worden. Hiermee was de opening een feit en konden wij de tijd van een wandelend gemeentehuis afsluiten.

Vooraan pastoor Wolters en burgemeester Van de Ven

Na de periode Leys kreeg Putte weer een burgemeester van buiten de gemeente. Het werd Franciscus Johannes van de Ven, geboren op 11 maart 1884 in Den Helder. Hij was vanaf 1912 secretaris en ontvanger in de gemeente Ossendrecht waar hij vanaf 1914 ook burgemeester was. Sinds 1 februari 1928 was hij burgemeester zowel in Putte als Ossendrecht. Vanaf 1 april 1928 was hij bovendien secretaris in Putte. Ondanks herhaalde verdachtmakingen van oud-raadsleden bleef de nieuwe raad blijk geven van het vertrouwen in deze nieuwe burgemeester. In september 1936 nam hij ontslag in Ossendrecht. Nadien vestigde hij zich in Putte, waar in 1939 zijn zilveren ambtsjubileum groots werd gevierd.

Het tijdperk van het wandelend gemeentehuis is afgesloten, maar daarmee ook het tijdperk van de mooie praatjes en plaatjes.

Een mooie anekdote

In die tijd moesten pasgeboren kindjes zo snel mogelijk gedoopt worden en opgegeven in het gemeenteregister. De kindersterfte lag hoog. Je kon dus wel eens zo'n doopgroepje tegenkomen op straat. Voorop de baakster met het kind, de kersverse vader, peter en meter, en grootouders achterop. Op een dag liep zo'n groepje over straat, trots als een pauw met de kleine stamhouder van de familie. Opgetogen naar de kerk waar mijnheer pastoor hen al stond op te wachten voor de doop.

Na afloop toog men naar de secretaris om het kindje in te schrijven bij de burgerlijke stand. In dit geval was dat niet zo ver want het was te doen in een café en de cafés

stonden meestal in de buurt van de kerk! De secretaris was ook op zijn post en schreef de kleine stamhouder in zijn boek.

Hierna moest natuurlijk op het kindje worden geproost. De kleine sliep prinsheerlijk in de wollen neusdoek op het biljart. Je begrijpt het wel: iedereen moest met een rondje zijn toost overbrengen op de kleine. Toen de familie opstond om huiswaarts te keren waren zij flink aangeschoten en moesten ze elkaar overeind houden. Zingend gingen ze naar huis maar daar aangekomen vroeg de moeder naar haar kindje. O wee, dat waren ze vergeten; dat lag nog lekker te slapen op het biljart in het café. Hoe dat afliep kun je wel raden. Waar gebeurd??? ♣

RECHTSZAAK VAN EEN BROEDERMOORD

IN OSSENDRECHT IN HET JAAR 1842

door John van Dooren
(met dank aan Jochen Rengers)

Bij mijn zoektocht naar gebeurtenissen uit het verleden van Ossendrecht vond ik enige jaren geleden een historisch krantenberichtje uit het jaar 1842. Het betrof een broedermoord die in Ossendrecht had plaatsgevonden op 17 juli 1842.

In die tijd was dit natuurlijk een gebeurtenis die veel ophef teweeggebracht zal hebben in het dorp. Ik probeerde hier wat meer informatie over in te winnen maar kwam er op dat moment toch niet verder mee.

Ik liet het rusten tot dat ik enkele jaren later Jochen Rengers ontmoette.

Jochen, een kleinzoon van een zus van Prinses Paulientje, verzorgde op zondag 28 oktober 2018 een lezing over Paulientje in Hotel Dekkers te Ossendrecht.

Hier maakte ik kennis met Jochen en we geraakten met elkaar in gesprek hetgeen uiteindelijk resulteerde in het aan elkaar uitwisselen van wat "heemkundige" informatie. Enkele maanden later vroeg Jochen mij of ik iets wist over een broedermoord die in Ossendrecht had plaatsgevonden.

Ik reageerde hierop met het naar hem doorsturen van het kleine krantenartikelje (hiernaast) dat ik had betreffende deze broedermoord.

Op zijn beurt stuurde Jochen mij een kopie van het juridisch verslag over de rechtszitting m.b.t. deze moordzaak, die hij in bezit had.

Zo'n juridisch verslag is moeilijk leesbaar en daarom heb ik geprobeerd het in begrijpelijk Nederlands om te zetten. Ik heb die tekst naar voor gehaald om het gebeurde te beschrijven vanaf de dag dat de broedermoord gepleegd werd met de daaropvolgende dagen totdat de rechtszaak begon.

— Donderdag den 10 November aanstaande zal voor het Prov. Hof van Noord-Brabant te 's Bosch teregtgesteld worden P. J. de Laat, oud 23 jaren, steenbakkers knecht, geboren en wonende te Ossendrecht, beschuldigd van moedwilligen doodslag, gepleegd op zijnen wettigen broeder J. B. de Laat.

Uit de acte van beschuldiging blijkt onder anderen, dat de beschuldigde met zijn broeder op den 17 Julij jl. twist heeft gehad, en wel uit hoofde, dat deze onder het geweld maken met de vuist op de tafel sloeg, zoodanig, dat de etensschotel in de hoogte sprong, en aan zijne moeder zeide: *ik zal u nog doodsteken*, den besch. toeroepende: *jou hak ik den kop open*. Dat de besch. daarop is opgestaan, het mes, waarmee hij bezig was brood en spek te snijden, in de hand houdende, en aan zijnen broeder toevoegende: *Nee Jan, dat moogt gij niet doen*, waarop J. B. de Laat alstoen aan hem een slag op het hoofd met een stok heeft gegeven, en naar den stal liep, zeggende: *ik hak u den kop met de schop open*. Dat de besch. de kamer mede verlaten heeft met de gedachte om zijnen broeder vooruit te loopen, doch dat deze hem kort opvolgde; dat hij buiten gekomen en zijn broeder kort achter zich ziende, zich heeft omgewend om hem te schoppen en eenige klappen te geven, dan hem onwillig met het mes, hetwelk hij nog in de hand had, eene wonde in de onderbuik heeft toegebracht; dat hij besch. bloed aan zijne hand ziende en verschrikt door het geschreeuw der huisvrouw zijns broeders, naar Belgie is gevlugt, doch zich des anderen daags te Ossendrecht bij den burgemeester heeft aangegeven, toen hij in Belgie den dood zijns broeders had vernomen; dat op geregtelijk gezag de verslagene, die bereids ter aarde was besteld, is opgegraven en toen bevonden aan het onderste gedeelte der buikholte en bij de linker liesstreek eene uitzakking der ingewanden, welke bleek veroorzaakt te zijn door eene gestokene en gedeeltelijk gesneden wonde van omstreeks veertien en een halve duim lengte en vijf Ned. duimen breedte, welke wond door de geneeskundigen doodelijk is beschouwd. De adv. J. Gerris is ambtshalve met de verdediging belast.

Krantenbericht 1842 →

RECHTSZAAK IN 1842 VANWEGE BROEDERMOORD IN OSSENDRECHT

Laat, de	Petrus Johannes	1842	's-Hertogenbosch	Gerechtshof	doodslag
----------	-----------------	------	------------------	-------------	----------

22. 71 Strafvonnissen 's-Hertogenbosch (22.71)

Laat, Petrus Johannes de: doodslag

Voornaam:	Petrus Johannes
Achternaam:	Laat, de
Leeftijd:	23
Geboorteplaats:	Ossendrecht
Woonplaats:	Ossendrecht
Beroep:	steenbakkersknecht
Rol:	Gedaagde
Delict:	doodslag
Datum vonnis / uitspraak:	17-11-1842
Jaar:	1842
Soort rechtbank:	Gerechtshof
Plaats rechtbank:	's-Hertogenbosch
Toegangsnummer:	22
Inventaris:	71
Rolnummer:	131

BETREFFENDE PERSONEN:

Vermoorde: Jan Babtist de Laat, 28 jaar, geh. 18-06-1842 met Maria Dierckx en overleden op 17-07-1842.

Beschuldigde: broer Petrus Johannes de Laat, steenbakker van beroep, geb. 3-8-1819, overleden 10-6-1849.

Broer: Adrianus de Laat

Vader: Jacobus de Laat, overleden in 1835

Moeder: Maria Baerents, weduwe van Jacobus de Laat

Getuigen: Johannes Jansen, Bernardus Mutsaart, Cornelis Dirks, mevr. Van Lakwijk, mevr. De Moor.

Heelmeester: Van Opdorp

Lijkschouwer: Doctor in de geneeskunde Dyonisius Broben

Advocaat: J. Gerris

Deurwaarder: W.de Haan

Griffier: W. van Blarkom

Rechtbank: de heren W. van Son Preuvent, Van Heum, Van Lelyveld van Cingelshouck, Versfelt, Van de Mortel en Bergmann

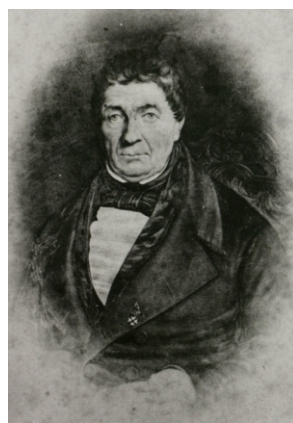
Burgemeester van Ossendrecht in die periode: Adrianus van Halteren

rechter Johan Versfelt

raadsheer vd Mortel

rechter P.S. van Son

rechter Z. Bergmann

WAT GEBEURDE ER OP ZONDAG 17 JULI 1842 BIJ DE FAMILIE DE LAAT IN OSSENDRECHT?

We gaan ruim 178 jaar terug in de tijd en nemen u mee naar Ossendrecht waar op zondag 17 juli 1842 zich een zeer ernstig familiedrama afspeelde.

De zondag was in die tijd de rustdag na een meestal zware werkweek, waarbij vanaf maandag t/m zaterdag zes dagen achtereenvolgens twaalf uur werken per dag heel normaal was. De zondagen werden toen vaak, na eerst de heilige mis bijgewoond te hebben, samen met de gehele familie doorgebracht bij de

ouders. De kleine kinderen speelden bij mooi weer in “den hof”, terwijl de ouderen in de woonkamer van het ouderlijk huis, onder het genot van een kopje koffie of een borreltje, gezellig met elkaar van alles en nog wat bespraken.

Ook bij de familie De Laat, wonende aan de Plaatsluis (toen bekend onder de naam *Plat-luis*) gelegen aan de Nederlands/Belgische grens, werd deze traditie onderhouden.

Moeder Maria Baerents was na het overlij-

den van haar echtgenoot Jacobus de Laat in 1835 weduwvrouw geworden. In het jaar 1842 woonden twee van haar kinderen, Petrus en Adrianus, nog bij haar in huis, terwijl haar andere zoon, Jan Babtist de Laat, enkele weken voor de bewuste 17^e juli 1842 in het huwelijk was getreden met Maria Dierckx.

Jan en zijn vrouw Maria waren die zondag op weg naar het ouderlijk huis van Jan waar ze op de middag omstreeks 12 uur arriveerden.

Ook hier was het steeds een gezellig samenkomen van de familie, ware het niet dat Jan die zondag ontzettend boos was.

Jan had n.l. horen vertellen dat zijn moeder had gezegd dat Maria Dierckx, de vrouw waarmee hij zopas getrouwd was, de hoer zou zijn geweest van Jacobus v.d. Bussche. En nu kwam hij woedend naar zijn moeders woning om uitleg te vragen of en waarom zij dit van zijn betrouwbare vrouw had gezegd en hij wilde haar tevens dwingen haar beweringen bij Adrianus van Halteren, de toenmalige burgemeester van Ossendrecht, te gaan melden. *(In die tijd was de burgemeester hoofd van de politie in de gemeente waar hij benoemd was.)*

Toen Jan en zijn vrouw daar aankwamen zat de moeder op dat moment met haar twee zonen, Petrus en Adrianus aan tafel, terwijl in het huis ook buurman Johannes Jansen aanwezig was.

Meteen bij binnenkomst liep Jan woedend op zijn moeder af sloeg met zijn vuist op tafel en vroeg haar waar zij die onzin vandaan gehaald had. Ook schreeuwde Jan zijn moeder toe: "Ik zal u nog doodsteken". Verder riep hij dat ze met hem mee moest gaan naar de burgemeester om aldaar haar, door hem zo gewraakte uitspraak betreffende zijn vrouw, neer te leggen.

Er ontstond een hevige woordenwisseling tussen Jan en zijn moeder, maar ook broer Petrus ging zich er mee bemoeien waarop Jan hem toe riep: "Jou hak ik de kop open."

Petrus de Laat die met een mes in de hand stond omdat hij net bezig was met het snijden van brood en spek schreeuwde zijn broer toe: "Neen Jan dat moogt gij niet doen en wanneer gij niet weggaat steek ik u omver of aan het mes."

Direct hierna vluchtte moeder Maria Bae-rents *(later voor het gerecht verklaarde zij dat ze dit deed omdat ze bang was dat hier ongelukken van zouden komen en dat ze daarom de hulp van de burgemeester in wilde gaan roepen)* langs de stal naar buiten. Haar zoon Jan Babtist kwam haar achterop, gevolgd door zijn vrouw Maria Dierckx.

In de stal pakte Jan een bezem om zich, indien nodig, hiermee eventueel te kunnen verdedigen.

Ook buurman Johannes Jansen kwam de stal in en hij zag dat de zeer boos zijnde Petrus de Laat eveneens de stal in kwam gelopen. Johannes Jansen wilde Petrus tegenhouden maar deze duwde hem opzij en liep met het mes in de hand in de richting naar waar zijn broer Jan Babtist gelopen was. Buurman Jansen voorvoelde dat er een zeer gevaarlijke situatie zou kunnen gaan ontstaan, hij volgde Petrus en zag dat deze zijn broer voorbij liep en even verder, ter hoogte van een heg, zich omkeerde en zijn broer Jan met het mes in zijn onderbuik stak.

Vervolgens stak Petrus het mes in de rug van Jan, die ten gevolge hiervan hevig bloedend ter plaatse neer viel.

Na zijn daad liep Petrus terug het huis in, enkele minuten later keerde hij weer terug naar de stal, trok hier een kiel aan en liep nog steeds met het mes in zijn hand de wei in richting België.

Buurvrouw Van Lakwijk bevond zich, op het moment dat de daad plaats vond, in haar tuin.

Ze had niet gezien wat er bij de heg was voorgevallen maar hoorde Maria Dierckx gillen en zag toen dat de vrouw van Jan Babtist haar man probeerde op te vangen toen deze in elkaar zakte.

Mevr. Van Lakwijk liep naar de plaats des onheils toe, zag dat het slachtoffer geheel met bloed bedekt was en zelf niet meer in staat was om te spreken, maar nog wel wat reutelde waarna hij enkele seconden later aan zijn toegebrachte verwondingen overleed.

In dezelfde buurt woonde Bernardus Mutsaert; hij hoorde het gegil en spoedde zich direct naar de plaats van waar het geluid van-

daan kwam. Ook hij zag Petrus met het mes in de hand richting België lopen. Vanuit de tegenovergestelde richting kwam Cornelis Dirks aangelopen, Cornelis zag het mes in Petrus' hand en terwijl ze elkaar passeerden zei deze tegen Cornelis: "Het is tijd dat ik er uit trek". Bernardus Mutsaart riep Cornelis vragend toe: "Zouden we hem niet moeten aanhouden?" waarop Cornelis uit angst voor

Petrus antwoordde: "Ik zal het wel laten." Petrus was ondertussen op Belgisch grondgebied gekomen waar hij mevrouw De Moor tegen kwam. Hij sprak haar aan en zei haar dat hij zijn broer twee messteken had toegebracht, daarna vervolgde hij, zonder verder nog iets te zeggen, zijn weg.

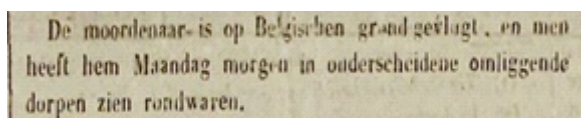
ONDERTUSSEN OP DE PLAATS DELICT

In allerijl moest en werden de burgemeester en de plaatselijke arts gewaarschuwd. Voordat ze deze echter konden bereiken ging er heel wat tijd overheen. Het huis van de familie De Laat op de Platluis ligt n.l. enkele kilometers ver weg van het centrum van Ossendrecht. Telefoons kende men toen nog niet, auto's of fietsen waren er ook nog niet, dus, naar alle waarschijnlijkheid moest er iemand te voet of met een paard naar Ossendrecht toe. Veel tijd ging hiermee natuurlijk verloren maar zelfs wanneer ze wel de beschikking gehad zouden hebben over de middelen die wij nu in onze tegenwoordige tijd kennen, hadden ze Jan Baptist de Laat toch niet meer kunnen redden.

Het was dokter Van Opdorp die in de namiddag van 17 juli 1842 ten huize van moeder Maria de Laat-Baerents kwam en onderzoek verrichtte op het lichaam van haar zoon. Hij stelde vast dat met een mes onder het rechter schouderblad een steekwond was toegebracht. De grootste snijwond bevond zich echter in de onderbuikstreek. Deze wond begon onder en opzij van de navel en eindigde in de lies, als zijnde een gestoken en gedeeltelijk gesneden wond. Dokter Van Opdorp kon niets anders meer doen dan de dood van Jan Baptist de Laat vast te stellen. De burgemeester schakelde de veldwachter in en gaf deze de opdracht om Petrus de Laat op te sporen en te arresteren.

MAANDAG 18 JULI 1842

Petrus de Laat, die na zijn daad op zondag 17 juli 1842 de grens over gevlucht was naar België, doolde daar rond en werd in verscheidene Belgische grensdorpen gezien.

Toen Petrus maandagmorgen 18 juli 1842 vernam dat zijn broer aan zijn verwondingen was overleden liep hij terug naar Ossendrecht en gaf zich aan bij burgemeester Van Halteren. Petrus bekende aan de burgemeester dat hij de verwondingen bij zijn broer had toegebracht. Hij beweerde echter, in afwijking van wat de getuigen verklaard hadden, dat Johannes

hem in huis, na de woordenwisseling tussen hun beiden, met een stok die hij bij zich had op het hoofd geslagen had. Hierna was Johannes de stal ingelopen en even later ging Petrus hem achterna. In de stal dreigde Johannes hem met een schop de kop in te slaan. Petrus schrok hiervan, liep weg en draaide zich in de buurt van de heg om met de bedoeling om zijn broer pootje te haken. Door dit te proberen was per ongeluk het mes wat Petrus in zijn hand had in de buik van zijn broer terecht gekomen. Van de verwonding in de rug beweerde Petrus zich helemaal niets te kunnen herinneren. Na zijn aangifte werd hij gearresteerd en overgebracht naar de gevangenis.

WOENSDAG 20 JULI 1842

De uitvaart van Johannes Babtist de Laat vond plaats op woensdag 20 juli 1842.

Meer details betreffende zijn begrafenis zijn niet bekend.

DONDERDAG 21 JULI 1842

Vier dagen na de dodelijke steekpartij, donderdag 21 juli, werd door dokter Van Opdorp samen met een doctor in de geneeskunde, (*doctor is een arts die aan een universiteit is gepromoveerd*) dhr. Dyonisius Broben, het lichaam van J.B. de Laat nogmaals onderzocht. Dit moesten ze doen ten behoeve van de rechtszaak die zou volgen, waarbij het van belang was om vast te stellen welke verwonding de dood ten gevolge had.

Om dit onderzoek te kunnen doen moest het lichaam van J.B. de Laat, dat reeds ter aarde besteld was, terug opgegraven worden.

Bij dit onderzoek werd vastgesteld dat de wond onder het rechter schouderblad niet

direct als dodelijk kon worden beschouwd.

De snijwond in de linker onderbuikstreek, lopende van boven naar beneden, 37cm lang en 14cm breed, was in de buikholte doorgedrongen waarbij de dijslagader en de dijader in zijn geheel waren doorgesneden terwijl tevens de urineblaas bijna geheel in schuine richting doorgesneden was.

De snijwond in de buikstreek moest als volstrekt dodelijk worden aangemerkt en aan deze verwonding werd dan ook de dood van J.B. de Laat toegeschreven.

Andere lichaamsdelen waren niet geraakt en beide verwondingen waren met een mes toegebracht.

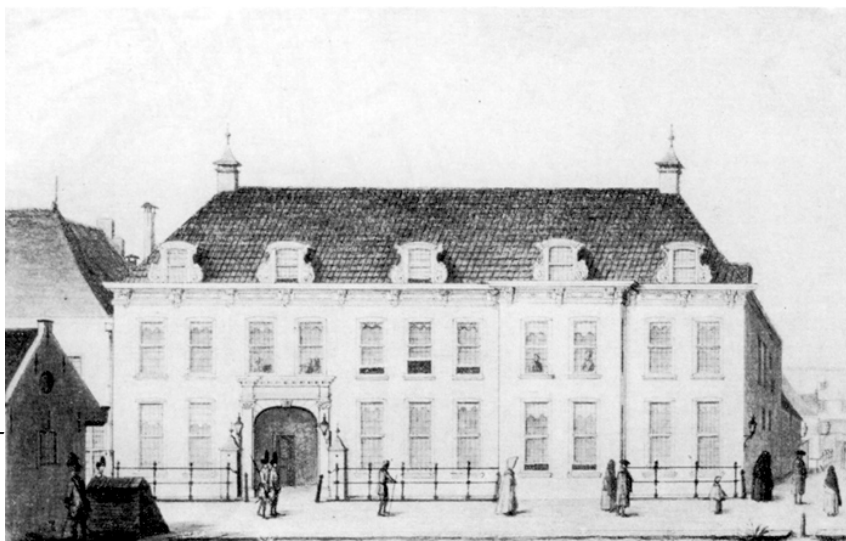
DAGVAARDING VAN DE RECHTSZAAK TEGEN P.J. DE LAAT

Verder gerechtelijk onderzoek volgde in de maanden na de gepleegde broedermoord totdat uiteindelijk in oktober 1842 de datum van de dagvaarding volgde.

Dit naar aanleiding van een aan vormvoorschriften gebonden geschrift (*wijze waarop een document dient te zijn ingericht bij een aan burgerlijk procesrecht gebonden geschrift*) waarin de deurwaarder, W. de Haan te 's-Hertogenbosch, op 12 oktober 1842 een vonnis aan-

gezegd had voor een gepleegde misdaad, waarbij de beschuldigde persoon, Petrus Johannes de Laat werd gedagvaard om op 10 november 1842 persoonlijk voor het Provinciaal Gerechtshof in 's-Hertogenbosch te verschijnen.

Gerechtshof, Hinthamerstraat 74, 's-Hertogenbosch

10 NOV. 1842: DE RECHTSZITTING IN HET PROVINCIAAL GERECHTSHOF TE 'S-HERTOGENBOSCH

Voor de rechtszitting betreffende de broedermoord waren 20 getuigen opgeroepen die allen op hun beurt verhoord werden. Voordat de getuigen echter door het Provinciaal Gerechtshof in 's-Hertogenbosch gehoord konden worden moest men wel vanuit Ossendrecht in Den Bosch zien te geraken. In die tijd had men nog niet de beschikking over trams, treinen, bussen of auto's. De fiets stond nog in zijn kinderschoenen en zal zeker op het platteland nog niet te zien geweest zijn. Vermoedelijk zijn de burgemeester en de artsen met een rijtuig gegaan, terwijl de "gewone" burgergetuigen met paard en kar op en neer naar het gerechtshof zijn gereden. Je mag gerust aannemen dat dit een dagenlange oncomfortabele rit over vele onverharde zandpaden is geweest waarbij onderweg zeker geen hotels te vinden waren voor de overnachtingen. Misschien dat hier en daar een herberg aangedaan werd, maar zekerheid hieromtrent ontbreekt.

Toch zijn de getuigen allen op de plaats van bestemming geraakt en waren zij op donderdag 10 november 1842 aanwezig in het Provinciaal Gerechtshof alwaar de rechtszitting plaatsvond.

De voorzitter van de rechtbank was dhr. J. van Versfelt, geassisteerd door de raadsheeren Van Son Preuvent, Van Heum, Van Lelyveld, Van Cingelshouck en Van de Mortel.

De advocaat van Petrus de Laat was dhr. Gerris terwijl de griffier dhr. W. van Blarckom was.

Alle getuigen werden tijdens de rechtszitting gehoord en zij verklaarden onder ede datgene wat zij op die bewuste dag van de moord gehoord en gezien hadden. Maar ook burgemeester Van Halteren, dokter Van Opdorp en doctor Dyonisius Broben legden

hun verklaringen voor de rechtbank af evenals uiteraard de beschuldigde, Petrus de Laat, die voor deze zaak bijgestaan werd door zijn advocaat.

N.a.v. de getuigenissen besliste de rechtbank dat de gedane belangrijke verklaringen in verband met de gedeeltelijke bekentenis van Petrus de Laat wettig en overtuigend bewezen was dat Petrus de moedwillige dader was van het toebrengen van de verwondingen aan zijn broer Jan, met de dood tot gevolg.

Volgens Art. 295 in verband met Art. 304 van het Wetboek van Strafrecht, verklaarde de rechtbank verdachte P.J. de Laat schuldig aan moedwillige doodslag.

Hierna verklaarde de rechtbank dat de zitting gesloten was en dat de uitspraak een week later, d.d. 17 november 1842, zou plaatsvinden.

UITSPRAAK VAN HET HOF DONDERDAG 17 NOVEMBER 1842

Op donderdag 17 november 1842 volgde de uitspraak van het hof inzake de moord op J.B. de Laat gepleegd door zijn broer P. de Laat.

Hoogstwaarschijnlijk zullen de familieleden en de getuigen niet aanwezig geweest zijn toen de voorzitter van het Provinciaal Gerechtshof, rechter dhr. Johan Versfelt het vonnis uitsprak.

Voorafgaand aan de uitspraak van het vonnis verklaarde de rechter dat de veroordeelde naar een plaats gebracht moest worden waar men gewoontegetrouw vanwege dit Gerechtshof executies van Criminele Justitie uitvoert.

Het gerechtelijk vonnis luidde als volgt:

- De rechter verwijst de schuldig verklaarde P.J. de Laat naar een plaats gebracht te worden alwaar men kennis heeft van de veroordelingen van dit Gerechtshof, voor uitvoering van het gerechtelijk vonnis, te verrichten door de Criminele Justitie, ten einde aldaar te worden gestraft met “het zwaaien van het zwaard over het hoofd” uit te voeren op een schavot met alle dezelfde voorbereidselen welke bij de onthoofdingen in acht worden genomen.

(Verklaring van “het zwaaien van het zwaard over het hoofd”:

In het begin van de 19e eeuw waren de openbare strafvoltrekkingen, waaronder geselingen en onthoofdingen, niet meer in gebruik. In 1840 werd het laatste doodsvonnis in Arnhem voltrokken en in 1847 werd bij Koninklijk Besluit de doodstraf afgeschaft. In de zeven jaar daartussen, wanneer de doodstraf wel werd uitgesproken, dan zwaaide de beul slechts met het zwaard over het hoofd van de veroordeelde, wat dan publiekelijk plaatsvond op een verhoogd schavot.)

- De rechter veroordeelt de beschuldigde tot een opsluiting van 15 achtereenvolgende jaren in een “Rasp- of Tuchthuis”, teneinde aldaar door zijn handenarbeid in zijn onderhoud te kunnen voorzien en in de proceskosten, ten behoeve van de Staat uitgevoerd, de somma van vierhonderdvijf gulden veertig en een halve cent te kunnen voldoen.

(Verklaring van “Rasp- of Tuchthuis”: gevangenis waar gedwongen hout geraspt moest worden.)

- Verder beveelt de rechter dat de uitspraak van dit arrest zal worden afgedrukt en opgeplakt binnen de stad 's-Hertogenbosch en in de gemeente Ossendrecht.

Aldus afgehandeld en uitgesproken in de openbare terechtzitting op 17 november 1842 te 's-Hertogenbosch door de heren Johan Versfelt, W. van Son Preuvent, Van Heum, Van Lelyveld van Cingelshouck, Van de Mortel en Bergmann, Raden die dit arrest hebben getekend alsmede de Griffier, dhr. W. van Blarkom.

17 November

1842

In Naam en van wege den Koning.

131

Het PROVINCIAAL GEREGETSHOF van Noord-Brabant.

Gezien de Acte van beschuldiging, ten gevolge van het Arrest van dit Hof van den 30 September 1842, door den Procureur-Generaal opgemaakt, tegen:

*Petrus Johannes de Laat, oud
volgens zijne opgave 23 jaren, Smeetbakkersknecht,
geboren en wonende te Ossendrecht.*

bij het voorzeide Arrest naar de openbare zitting van dit Hof verwezen,
om door hetzelfde terecht gesteld te worden, overeenkomstig de bepalingen
voorkomende in den vijfden titel van het Wetboek van Strafvordering,
houdende dezelve Acte van beschuldiging:

Dat *hy* wordt beschuldigd van:
moedwilligen doodslag

Gezien het Exploit van den Deurwaarder *H. de Haan te J. Bosch*

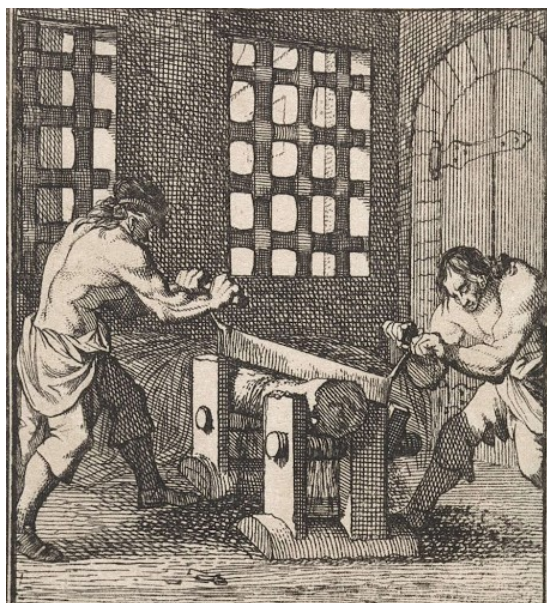
— Te 's Bosch heeft den 23 December P. J. de Laat, van Ossendrecht, die door het Prov. Hof van Noord-Brabant wegens moedwilligen doodslag, op zijnen wettigen broeder gepleegd, tot de straf van het zwaaijen met het zwaard over het hoofd en een confinement voor den tijd van 45 jaren veroordeeld is, de openbare straf ondergaan. De veroordeelde heeft zich noch in cassatie willen voorzien, noch gratie vragen.

DE OFFICIËLE BEVESTIGING VAN HET VONNIS OP 23 DEC. 1842

Heden, 23 dec. 1842, om 12u00 's middags heb ik als griffier van het Provinciaal Gerechtshof van Noord-Brabant, mij bevindende in een der zalen van het stadhuis in 's-Hertogenbosch, het volgende bevestigd gekregen:

Dat Petrus Johannes de Laat veroordeeld is tot de schandstraf van het zwaaien van het zwaard over het hoofd en 15 jaar gevangenisstraf. De schandstraf heeft Petrus Johannes de Laat op een verhoogd schavot op de markt ondergaan in het bijzijn van de heer advocaat-generaal en in aanwezigheid namens het Hof, van de heren Van de Mortel en Versfelt,

Getekend: Griffier W. van Blarkom.

SLOTWOORD

Petrus de Laat werd na de rechtszaak overgebracht naar de gevangenis en kwam terecht in het Rasp- of Tuchthuis in Woerden.

Hij moest als straf alle dagen hout raspen. Het hout werd met behulp van een acht- tot twaalfbladige raspzaag tot poeder geraspt. Dit poeder werd aan de verfindustrie geleverd, waar het door vermenging met water, oxidatie en inkoken, werd omgezet in een pigment, braziel geheten.

Petrus heeft zijn straf van 15 jaar in het Rasp- en Tuchthuis echter niet uitgezeten.

Zes en een half jaar na zijn veroordeling overleed hij, 29 jaar oud, op 10 juni 1849 in het Rasp- en Tuchthuis te Woerden.

BRONVERMELDING:

- Archief Gerechtshof 's-Hertogenbosch
- Delpher kranten: [delpher/nl/nl/kranten](https://delpher.nl/nl/nl/kranten)
- Archief Algemeen Handelsblad
- West-Brabants Archief inzake familiesamenstelling ♣

TIJDING, KRONIEK VAN HEEMKUNDEKRING HET ZUIDKWARTIER

'Tijding' is het periodiek van heemkundekring 'Het Zuidkwartier' en verschijnt drie keer per jaar. Met Zuidkwartier bedoelen we het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom. Losse nummers van de Tijding zijn verkrijgbaar via bestuurslid Cor Cleeren. Een nummer van het lopende jaar kost € 7,00 en van voorgaande jaren € 4,00. Op de website staan alle Tijdingen behalve de laatste twee jaargangen.

Inlichtingen over het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij alle bestuursleden. Voor specifieke vragen over het lidmaatschap kunt u terecht bij de ledenadministratie (John Mathijssen). Op onze website kunt u alles vinden over heemkundekring Het Zuidkwartier en het lidmaatschap. Daar kunt u ook een inschrijfformulier uitprinten. De contributie bedraagt € 22,50 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 11,50 aan portokosten in rekening gebracht, voor België € 13,00.

Bankrekening: NL86 RABO 0140 5214 37 tnv HKK Het Zuidkwartier te Hoogerheide.

Website: www.hkk-zuidkwartier.nl

 <http://www.facebook.com/hetzuidkwartier>

Redactie: J. Daalmans, J. van Elzaker, M. Roskamp, F. Stoutjesdijk / Vormgeving: Maria Roskamp
Gedrukt door Van Gorsel Digital Colour Print V.O.F., www.vangorseldcp.nl

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historische kaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET "ZUIDKWARTIER"

Voorzitter

vacant

e-mailadres: voorzitter@hkk-zuidkwartier.nl

Secretariaat:

mevrouw E. Cleeren

e-mailadres: secretaris@hkk-zuidkwartier.nl

postadres: Aanwas 29, 4641 JE, Ossendrecht

Penningmeester/ledenadministratie:

de heer J. Mathijssen, tel. 0164 61 48 85

e-mailadres: penningmeester@hkk-zuidkwartier.nl

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33

e-mailadres: cormar6565@gmail.com

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96

e-mailadres: dverbeek@ziggo.nl

Websitebeheerder:

de heer S. Schauenburg

e-mailadres: webmaster@hkk-zuidkwartier.nl

CONTACTPERSONEN WERKGROEPEN

Redactieraad: kopij inleveren bij

- e-mailadres: mariarosskamp@planet.nl of:

- mevrouw F. Stoutjesdijk, tel. 0164 67 25 63

e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com

Distributie:

- de heer M. Gremmen, tel. 06 45 33 96 00

e-mailadres: m.gremmen@kpnmail.nl

- de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33

e-mailadres: cormar6565@gmail.com

Archeologie: de heer H. van der Kuijl

e-mailadres: archeologie@hkk-zuidkwartier.nl

Documentatie:

de heer C. Rennen, tel. 0164 61 24 20

e-mailadres: keesrennen@hetnet.nl

Evenementen:

de heer J. Lauwerijssen, tel. 0164 61 39 79

e-mailadres: janlauwerijssen@hotmail.com

Fotografie:

de heer H. Hekhuizen, tel. 0164 61 26 94

e-mailadres: info@defotograaf-hekhuizen.nl

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33

e-mailadres: cormar6565@gmail.com

't Kwartier/ heemtuin: vacant

Museum:

- mevrouw F. Stoutjesdijk, tel. 0164 67 25 63

e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com

- de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33

e-mailadres: cormar6565@gmail.com

Oude handwerktechnieken:

mevr. B. Brokken, tel. 0164 61 28 62

e-mailadres: bepdirkbrokken@hetnet.nl

Dialecten:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41

e-mailadres: luysterburg01@ziggo.nl

Toponymie: vacant

LAENT

DEN

HOONT

HVLST TER

AMBA

Duylart
HVLST

PARS

DEN BROUWER

Onse Vrouwe poelder

Grawege
Worde

Valkenisse

Joosfennisse

Heyns dyck

Nieuw Lans
Polder

Zaun
Polder

Maria
Polder

Zandenhoff

Houtenisse

Platten

Heyns dyck

Bou
Ravers
berch
dooos

Oos Vae gel

West Voegel

SPauwels

Fort Roou

Lams
weerde

Zaunberge

Poult Vliet

Den

AMBA

Rape

Duylart

HVLST

Sant berch

Moer Vaert

Naffou

Stans
stene

Stenschen

Voer houte

Sluys

Steken

De clynghe

La Pazma

S. Gilles

Twee Brabansche

Bakendorp

Barlande

Stuvsant

Euringen

Campen

Aendyck

Auetoot

Capelle

Redoet

Beoostenblyde

Dunecot

Foert

Rydio
ipe

Spinola

St. Gilles

St. Gilles

St. Gilles

St. Gilles

St. Gilles